

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Velká Británie a Bosenská anekční krize

1908 – 1909

Kristýna Synková

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Velká Británie a Bosenská anekční krize

1908 - 1909

Kristýna Synková

Vedoucí práce:

Prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat prof. PhDr. Aleši Skřivanovi CSc. za odborné vedení mé bakalářské práce, za jeho čas jí věnovaný, trpělivost a udělení mnoha cenných rad.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Obsah

1 Úvod.....	6
2 Východní krize a Bosenská otázka v 19. století.....	9
3 Anekční krize 1908–1909.....	18
3. 1 Anexe Bosny a Hercegoviny.....	18
3. 2 Anekční krize.....	27
4 Dohra.....	45
5 Závěr.....	48
6 Seznam použité literatury a pramenů.....	50
7 Summary.....	52

1 Úvod

Hlavním cílem této bakalářské práce je prezentovat a kriticky zhodnotit politiku Velké Británie během bosenské anekční krize 1908–1909. Vycházím z analýzy obecných principů, které ovlivňovaly britskou kontinentální politiku v první dekádě 20. století a sleduji jejich konkrétní uplatnění během krize. Dále se zaměřuji na hlavní cíle mocenské politiky Rakousko-Uherska a Ruska na Balkáně v letech 1908–1909. Mým dalším cílem je zhodnotit také úlohu německého spojence při prosazování cílů habsburské monarchie. Pokouším se objasnit důvody angažovanosti a cíle jednotlivých států v průběhu anekční krize. V této souvislosti se také snažím osvětlit proč se Německo jasně postavilo za svého dvojspolkového partnera, i když hrozila ztráta pozice v Turecku, kterou německá diplomacie budovala dlouhé roky. V neposlední řadě se zaměřím na příčiny agresivní reakce Srbska na anexi a důvod toho, proč Evropa nebyla ochotna/schopna jít v letech 1908–1909 do války.

K výběru tohoto tématu jsem byla motivována mým zájmem o habsburskou monarchii a oblast Balkánu v období od počátku Velké Blízkovýchodní krize do vypuknutí první světové války. Bosenská anekční krize se bezpochyby stala jedním nejvýznamnějších zlomů v mezinárodních vztazích před rokem 1914. Od jejího vyhlášení 6. října 1908 vedla přímá cesta k sarajevskému atentátu na následníka rakousko-uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Je tedy neodmyslitelně spjata se začátkem konce podunajské monarchie, jejíž existence provázela Evropu po dlouhá staletí.

Podle mého názoru by bylo vhodné do budoucna tuto práci rozšířit např. o analýzu situace v Bosně a Hercegovině po dubnu 1909 či o téma pokračování národnostního boje Jihoslovanů po anexi.

Celá práce je chronologicky strukturována a je členěna do několika kapitol a podkapitol. V první, úvodní kapitole se zaměřuji na uvedení zkoumané problematiky do širších historických souvislostí. Uvádím, kdy a za jakých okolností se Bosna a Hercegovina stala zájmovou sférou Rakousko-Uherska

a jakou roli v tomto ohledu sehrála Velká Blízkovýchodní krize v letech 1875–1878, potažmo jak její výsledek, Berlínský kongres, ovlivnil budoucí směřování nejen podunajské monarchie a dvou provincií na Balkáně, ale i celé Evropy. Druhá kapitola je pro lepší přehlednost rozdělena na dvě části. V první podkapitole se věnuji situaci před vyhlášením anexe Bosny a Hercegoviny. Především se snažím objasnit, proč se anexe stala pro Rakousko-Uhersko bezpodmínečně nutným a jediným možným řešením a jakou roli v toto procesu sehrál společný ministr zahraničí Leopold Lexa von Aehrenthal. Mým hlavním cílem je prezentovat a vysvětlit v jaké atmosféře mezinárodních vztahů a za jakých podmínek došlo k dovršení plánů na anexi Bosny a Hercegoviny. Podkapitola končí vyhlášením anexe a nastíněním postoje zainteresovaných mocností a svým způsobem je uvedením do druhé části této rozsáhlé kapitoly. V té se zabývám důvody vypuknutí anekční krize, která na několik měsíců uvrhla Evropu do reálného nebezpečí vzniku ozbrojeného konfliktu a která je charakterizována bojem Rakousko-Uherska za mezinárodní uznání anexe. Jak již bylo zmíněno, hlavní roli hraje postoj Velké Británie, která v první dekádě 20. století opustila svoji tradiční politiku skvělé izolace a zapojila se do dění na kontinentě. Považuji za důležité zmínit také stanoviska ostatních angažovaných států, neboť řešení bosenské anekční krize bylo složitým spletením vzájemným dohod a záruk, přičemž nejednou si můžeme všimnout jisté schizofrenie v jednání některých účastníků.

Závěrečná část bakalářské práce je věnována stručné charakteristice důsledků, které Evropě bosenská krize přinesla. V prvé řadě se kompletně změnilы vztahы velmocí mezi sebou, ale především ve vztahu k Rakousko-Uhersku. Pokusím se zhodnotit do jaké míry byl Aehrenthal mužem, který mohl zachránit skomírající monarchii.

Jedním z hlavních zdrojů, ze kterých ve své práci vycházím je kniha Císařská politika profesora Aleše Skřivana, kde je problematika bosenské krize detailně rozebírána na několika desítkách stran. Profesor Skřivan v Císařské politice vychází z rozsáhlé, v naprosté většině cizojazyčné literatury a pramenů.

Z těchto důvodů je Císařská politika stěžejním dílem v českém prostředí a inspirací pro mnohé další autory.

Dalším významným zdrojem jsou knihy Ladislava Hladkého, konkrétně Bosenská otázka v 19. a 20. století a Bosna a Hercegovina-Historie nešťastné země. V tomto bodě zdůrazním fakt, že Ladislav Hladký v kapitolách o anexi Bosny a Hercegoviny do značné míry vychází především z knihy profesora Skřivana, na druhé straně mi však jeho knihy poskytly sondu do bosensko-hercegovské historie a pomohly mi pochopit širší souvislosti vývoje těchto provincií. Jelikož je většina pramenného materiálu umístěna v zahraničních archivech, velmi nápomocnou k dosažení cíle mé bakalářské práce shledávám Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914, konkrétně svazek 26/1 a 26/2. Obě části jsou zdrojem telegramů a dopisů, které si mezi sebou vyměňovali významní státníci v průběhu celé bosenské krize.

2 Východní krize a bosenská otázka v 19. století

Bosny¹ se poprvé zmocnili Turci v roce 1463, i poté se nepřestala nacházet v titulatuře uherských králů, kde se objevovala už od 12. století. Od roku 1556 tedy náležela i do titulatury rakouských Habsburků. Vojenské pronikání Habsburků do Bosny pak bylo charakteristickým znakem vleklých rakousko-tureckých válek až do roku 1790, přesto však bylo toto území až do poslední třetiny 19. století nejzápadnějším výběžkem Turecka v Evropě.² Dlužno však podotknout, že až do roku 1815 nebyla Bosna pro Rakousko ničím jiným, než vojensky strategickým územím. První změna nastala právě po Vídeňském kongresu, který Rakousko-Uhersku přiřkl území přímořské Dalmácie (tzv. Illyrské provincie) a oblast Boky Kotorské,³ čímž Rakousko obklopilo bosenský pašalík ze tří stran, přičemž společná hranice měřila několik set kilometrů.⁴ Ke konečnému obratu v zájmu Rakouska o Bosnu však nastal a v roce 1866.⁵ Tehdy Rakousko utrpělo drtivou porážku ze strany Pruska a bylo jím definitivně vytlačeno ze středoevropského prostoru a jedinou oblastí, kde se Rakousko mohlo velmocensky angažovat tak zůstal Balkán. Tam se Habsburská monarchie od 60. let 19. století angažovala vojensky, když se nebezpečným konkurentem v oblasti Jadranu stala sjednocená Itálie, a pak také ekonomicky. Rakousko plánovalo hospodářsky ovládnout Balkán, čemuž měla posloužit stavba bosenské železniční transversály, na které se Rakousko mělo také podílet. Definitivní změnu v postoji Vídně k Bosně a Hercegovině ale došlo až za Velké Východní krize v letech 1875–1878, která se stala stěžejním konfliktem pro celou Evropu.

1 V tomto bodě je třeba zdůraznit fakt, že označení Bosna a Hercegovina pochází až z doby po roce 1878, neboť okupované území bylo ze strany Vídně považováno za dvě provincie. Stejně tomu tak bylo mezi lety 1833–1851, kdy Turci oblast Hercegoviny ležící jižně od Bosny ustavili samostatnou provincií. V závěrečné fázi turecké nadvlády byly provincie opět spojeny v jeden celek známý jako bosenský vilajet.

2 HLADKÝ, Ladislav, *Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacíliko právě na Bosnu a Hercegovinu*. In: BOSNA 1878 – 2008, Ústí nad Labem 2008, s. 21.

3 SKŘIVAN, Aleš, *Evropská politika 1648–1914. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*, Praha 1999, s. 169.

4 HLADKÝ, Ladislav, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, Brno 2005, s. 69.

5 HLADKÝ, *Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacíliko právě na Bosnu a Hercegovinu*, s. 22–23.

Prusko-francouzský konflikt, který se odehrál roku 1870, na dlouhou dobu zcela zásadním způsobem ovlivnil vývoj mezinárodních vztahů na starém kontinentu, ačkoliv „*období po prusko-francouzské válce se soudobým pozorovatelům dlouho jevílo jako poměrně klidné.*“⁶ V této době kolonie evropských mocností stále ještě fungovaly jako pojistný ventil a tak bylo možno uvolňovat napětí v Evropě vedením válek v zámoří.

Porážka, kterou Francie utržila od vojensky silnějšího Pruska, se pro tuto západní mocnost stala mementem, ponížením a především hrozbou do let dalších. Pro Bismarcka bylo důležité udržet Francii co nejdéle v mezinárodní izolaci a tím ji trvale oslabit, několikrát jí dokonce otevřeně vyhrožoval další válkou. Francie se tak ocitla v pozici, kdy musela velmi pečlivě zvažovat veškeré své kroky.

Na rozdíl od opatrného postupu Francie, si další z evropských mocností, Velká Británie, udržovala odstup naprosto záměrný. V jejím případě se jednalo o tzv. *Splendid isolation*, politiku skvělé izolace, kdy se raději zaměřovala na své imperiální zájmy v koloniích a vlastní vnitřní vývoj a co se týče Evropy udržovala zásadu nevměšování se do jakýchkoli konfliktů. Tento postup byl však pro velkou Británii typický po celé 19. století a trval až do uzavření smlouvy s Japonskem roku 1902. Jedinou výjimkou byla angažovanost Británie během Krymské války (1853 - 1856). Sjednocené Německo udržovalo dobré vztahy s Rakousko-Uherskem a uspokojivé vztahy s Ruskem. Těmto třem mocnostem bylo společné hledání jakési jistoty a opory v zahraniční politice, což v důsledku vedlo ke vzniku Spolku tří císařů na základě schönbrunnské smlouvy podepsané při setkání cara Alexandra II., rakouského císaře Františka Josefa I. dne 6. června 1873, k níž se 23. října přidalo i Německo v čele s Vilémem II. Jeho účinnost však byla velmi limitovaná, jak se ostatně mělo projevit již záhy v otázce Východní krize i na samotném průběhu Berlínského kongresu 1878.⁷

Během celého 19. století se habsburská monarchie snažila o udržení statu quo na Balkáně vzhledem k obavám z expanze Ruska do tohoto prostoru, která by znamenala zásadní narušení rovnováhy sil v Evropě. V Rusku narůstala

6 SKŘIVAN, Aleš, *Evropská politika*, s. 220.

7 Tamtéž, s. 221.

panslovanská agitace a Východní krize vypukla v „*souvislosti s protitureckým povstáním v Bosně a Hercegovině roku 1875*“,⁸ které ve svém důsledku znamenalo definitivní zhroucení systému ustaveného na Pařížské mírové konferenci (1856).⁹ Odpor se následujícího roku objevil i v sousedním Bulharsku. Tyto události nemohly uniknout z hledáčku mocností, které situaci bedlivě sledovaly. Jako první se rozhodl zasáhnout Spolek Tří císařů, který vydal Berlínské memorandum (13. května 1875), kterým „*ultimativně vyzývaly Turky k zastavení války proti povstalcům a požadovaly zlepšení postavení křesťanského obyvatelstva sultánových držav na Balkáně.*“¹⁰ Velká Británie toto memorandum následně odmítla domnívající se, že bylo vydáno pod tlakem Ruska,¹¹ které se vždy velice rádo stavělo do role ochránce pravoslavných národů na Balkáně.

Následujícího roku byl v Konstantinopoli sesazen sultán Abdülaziz, který Osmanské říši vládl v letech 1861–1876. Na trůn 30. května byl dosazen duševně zaostalý Murat V., ne který byl do značné míry ovlivňován Midhatem Pašou, chráněncem britského velvyslance Elliota. Jisti si podporou ze strany Velké Británie, rozpoutali Turci krvavé zásahy proti slovanským národům na Balkáně.¹² Srbsko a Černá hora v reakci na to vyhlásily Turecku válku, doufajíc v podporu Alexandra II. Ten ovšem po zkušenostech z Krymské války, kdy Rusko stálo osamoceno proti bloku velmocí, váhal v obavě z toho, že se tato situace bude nyní opakovat. Navíc vliv Petrohradu, který byl od roku 1864 v Konstantinopoli zastoupen hrabětem Ignatěvem, byl po Muratově převratu velmi ohrožen. Opatrný byl i postup Rakousko-Uherska, které si nepřálo destabilizaci Turecka. Rakousko-uherský ministr zahraničí Gyula Andrassy si jasně uvědomoval, že destabilizace Turecka by v současném stavu mohla vést k jeho rozpadu, což přinášelo reálné riziko vytvoření nástupnického prostoru pro Rusko v této oblasti a zesílení ruského tlaku na Balkáně. Proto „*na počátku roku 1876 ... Gyula Andrassy prohlásil, že zachování Osmanské říše v jejím stávajícím rozsahu je pro*

8 Tamtéž, s. 222.

9 KODET, Roman, *Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou*, Plzeň 2014, s. 15.

10 SKŘIVAN, *Evropská politika*, s. 222.

11 Tamtéž.

12 Tamtéž.

*habsburskou monarchii naprosto klíčové.*¹³ To korespondovalo s britským názorem, že je třeba za každou cenu udržet „nemocného muže na Bosporu naživu“. V Británii panovaly ohledně počínání Turků na Balkáně rozdílné názory. Britské veřejné mínění bylo pobouřeno masakrem 30 000 Bulharů při potlačení bulharského povstání. Zároveň ale se Benjamin Disraeli, který se v roce 1876 stal hrabětem Beaconsfieldem a vikomtem Hughendenem¹⁴, snažil zprávy z Balkánu dementovat. Musel však čelit tlaku svého politického rivala Williama E. Gladstonea, který se k brutalitám na Balkáně veřejně vyjadřoval a vydal slavný spisek *Bulharské hrůzy a Východní otázka*.¹⁵ Konflikt na britské vnitropolitické scéně byl tedy zřetelný a nejednota panovala i v konzervativním kabinetu.¹⁶

Schůzka Františka Josefa I. a Alexandra II. v Zákupích (Reichstadt) 8. července 1876, které se účastnili také Andrassy a Gorčakov, znamenala dohodu ohledně budoucího územního vývoje Balkánu. Tato dohoda, která byla podepsána na zámku v Zákupích „*měla zajistit smírné řešení Východní otázky. Pokud by Osmané v probíhající válce zvítězili, mělo jim Rakousko-Uhersko a Rusko zabránit ve změně statu quo. Pokud by Turci byli poraženi, měli být eliminováni jako evropská mocnost.*“¹⁷ Důležitým výsledkem jednání v Zákupích bylo vyjádření ruského souhlasu pro případnou rakousko-uherskou anexi Bosny výměnou za souhlas Vídně s připojením Batumi a jihovýchodní Bessarábie k Rusku.¹⁸ Co bylo ale nejpodstatnější, nedošlo k rozdělení sfér na Balkáně, což se v budoucnu projevilo jako zcela zásadní.

Zatímco snahy srbské armády porazit Turky stále končily neúspěchem, Alexandr II. setrval ve svém váhání, zda jít do války s Tureckem, když si může být jist pouze neutralitou Rakousko-Uherska a zcela jistou neangažovaností Německa. Srbové nakonec válku prohráli a Osmané psychicky i mocensky

13 KODET, s. 15.

14 Benjamin Disraeli.

15 SKŘIVAN, *Evropská politika*, s. 222.

16 S Disraelem nesouhlasil ministr zahraničí lord Derby ani ministr pro Indii lord Salisbury.

17 KODET, s.16.

18 SKŘIVAN, *Evropská politika*, s. 223.

posílení svým vítězství si mohli dovolit odmítnout další ultimátum, které jim bylo zasláno. Neúspěchem tedy skončila snaha evropských diplomatů domluvit se s Turky na konferenci v Istanbulu, o což se postaral již zmiňovaný Midhat Paša, který se po dalším státním převratu, který do čela vynesl Abdülhamida II. (1886–1909), stal velkovezírem. Vyvrcholením diplomatického jednání v tureckém hlavním městě se stalo překvapivé vyhlášení nové ústavy Abdülhamidem dne 24. prosince 1876, „což podle velkovezíra znamenalo, že všichni sultánovi poddaní jsou si od této chvíle rovni, a tudíž další jednání o reformách a ústupcích křesťanům na Balkáně je zbytečné. Poté Turci odmítli i poslední variantu velmocenského návrhu reform a 20. ledna 1877 jednání konstantinopolské konference skončilo.“¹⁹

Po tomto fiasku bylo třeba rychle jednat a iniciativy se chopilo opět Rusko a Rakousko-Uhersko, které bylo oslabeno po porážkách z let 1859 a 1866 a proto opět volilo opatrný postoj spojený se sondováním postoje Berlína v otázce rusko-turecké války.²⁰ Postup Ruska byl stejný. Otto von Bismarck „v říšském sněmu 5. prosince 1876 prohlásil, že Německo se aktivně nezáúčastní východních záležitostí, dokud v nich nebude mít zájmy, které by stály za kosti alespoň jediného pomoranského granátníka.“²¹ Rusové byli Bismarckovou odpovědí zklamáni, „což ruský kancléř Gorčakov považoval za nevděk s přihlédnutím k benevolentnímu postoji Ruska během sjednocování Německa s Pruskem.“²² Zahájit válku proti Osmanské říši umožnila Rusku Budapešťská konvence podepsaná 15. ledna 1877 v níž se Rakousko-Uhersko zavázalo během konfliktu dodržovat neutralitu pod podmínkou, že Ruské válečné cíle neporuší dohody ze Zákup.²³ Rusko v ní vidělo novou možnost k dosažení svého dlouhodobého záměru, totiž ovládnutí černomořských úžin.²⁴ V březnu 1877 byla Budapešťská konvence doplněna další smlouvou signovanou též k 15. lednu, kde

19 Tamtéž.

20 KODET, s. 18.

21 PROKŠ, Petr, *Konec říše Habsburků. Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871–1918)*, Praha 2004, s. 14.

22 Tamtéž, s. 18.

23 SKŘIVAN, *Evropská politika*, s. 223.

24 HLADKÝ, Ladislav, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 71.

se Rusové museli vzdát snah o vytvoření velkého slovanského státu na Balkáně, neboť ten by jako takový pod taktovkou Ruska neblahým způsobem změnil křehkou rovnováhu sil. Rusko též Rakousku znovu potvrdilo možnost vybrat si moment a způsob okupace Bosny vyjma Novopazarského sandžaku, který měl zůstat neobsazen.²⁵

Rusko vyhlásilo válku Turecku 24. dubna 1877 a válečný stav trval až do roku 1878. Dle mého názoru není pro danou problematiku podstatné popisovat samotný průběh války, která byla ukončena pro Turecko prakticky zničující mírovou smlouvou, která byla podepsána 3. března 1878 v lázních San Stefano.²⁶ Podstatným faktem je, že Rusové v tomto konfliktu poprvé v historii dokázali dosáhnout předměstí Konstantinopole a celý konflikt tedy ukončit svým vítězstvím.²⁷ Sanstefanský mír prakticky ve svém důsledku znamenal konec Turecka jako evropské mocnosti, neboť muselo souhlasit s nezávislostí Černé Hory, Srbska, Rumunska, Bulharsko se mělo stát autonomním územím a získat přístup k Egejskému moři.²⁸ Tento výsledek však nekorespondoval s ruskými přísliby v dohodě ze Zákup a porušoval i ruská ujištění v Budapešťské konvenci.²⁹

Vzhledem k ruskému úspěchu, se Velká Británie začala obávat o svoji pozici námořní mocnosti číslo jedna, neboť nyní si Rusové mohli dovolit obsadit Konstantinopol i s úžinami, čímž by došlo ke změně dosavadního statu quo na Blízkém východě i v celém Středomoří. Británie by tak přišla o svůj vliv, kterým v této oblasti disponovala.³⁰ To Británie nehodlala za žádnou cenu dopustit a podnikla potřebné diplomatické kroky spojené i s demonstrací síly a vlivu britského loďstva, kdy „na tureckou žádost dokonce vplulo britské loďstvo do Marmarského moře.“³¹

25 Tamtéž, s. 70.

26 MARTÍNEK, Jiří, *Bulharsko*, Praha 2009, s. 52.

27 KODET, s. 20.

28 SKŘIVAN, *Evropská politika*, s. 224.

29 MARTÍNEK, s. 52.

30 HLADKÝ, *Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacílilo právě na Bosnu a Hercegovinu*, s. 27.

31 MARTÍNEK, s. 52.

Ruský postup tedy vyvolal odpor jak v Londýně, tak ve Vídni.³² To vedlo ke snahám obou velmocí o revizi Sanstefanské smlouvy, ke které došlo na Berlínském kongresu. „*Britové podepsali s Tureckem 4. června 1778 tzv. kyperskou konvenci.*“³³ Díky tomuto ujednání Británie získala Kypr, jakožto významný opěrný a strategický bod pro uplatňování svého vlivu ve Středomoří a „*současně se zavázala bránit turecké državy v asijských oblastech.*“³⁴

Rusko se tedy opět ocitlo v pozici, kdy muselo pečlivě zvažovat své další kroky. Rakouská nevole ohledně carovy myšlenky vytvoření tzv. Velkého Bulharska, měla zcela jasné důvody. Pro Rakousko bylo krajně nevýhodné, něco takového nechat dojít úspěšného konce, neboť by tím došlo k posílení vlivu Ruska na Balkáně. Zároveň Rusové se cítili do jisté míry ohroženi britskou flotilou ve Středomoří, která má zabránit ohrožení britských zájmů ohledně Úžin. „*Kancléř Gorčakov, velvyslanec v Británii, hrabě Šuvalov a další doporučovali carovi přijmout kompromis, aby bylo nalezeno východisko z krize a Rusko se vyhnulo konfliktu ... Alexander II. souhlasil, a tak mohl 30. května 1878 Šuvalov v Londýně podepsat s Británií protokol, kterým Rusko přijalo kompromis v bulharské otázce - země byla rozdělena na autonomní knížectví na severu a na tzv. Východní Rumélii na jihu, která sice měla být pod plnou svrchovaností sultána, jejím guvernérem se však měl stát křesťan...*“³⁵ Reakcí na to se stalo tzv. razložské povstání, které bylo vyjádřením odporu Bulharska proti zmíněnému protokolu. Povstání však bylo potlačeno vojenskou silou, aniž by dosáhlo jakéhokoli výsledku.³⁶ Rusko si tak mohlo ponechat Bessarábii, Kars a Batumi.³⁷ Získalo též Ardahan a Turecko si tedy mohlo ponechat pouze Bayezit. Řekům byly též přislíbeny některé dílčí územní zisky na úkor Turků. Osmanské říši připadla „*Makedonie, Thrákie a Albánie, v nichž budou provedeny nezbytné reformy ... a reformy proběhnou také v oblastech obydlých Armény.*“³⁸

32 SKŘIVAN, *Evropská politika*, s. 224.

33 Tamtéž.

34 Tamtéž.

35 SKŘIVAN, *Evropská politika*, s. 225.

36 MARTÍNEK, s. 53

37 SKŘIVAN, *Evropská politika*, s. 225.

38 PROKŠ, s. 14.

Nedotčeny zůstaly pouze její africké a asijské državy.

Díky tajné smlouvě získalo Rakousko-Uhersko 9. června 1878 souhlas Londýna s okupací Bosny. Ovšem nejdůležitějším diplomatickým aktem po konci Východní krize se bezpochyby stalo svolání Berlínského kongresu, který bývá nazýván také „Bismarckovým koncertem“,³⁹ do německého hlavního města na 13. června 1878. Jako takový se stal největší diplomatickou porážkou Ruska v dějinách. To totiž bylo po dvouleté válce s Tureckem natolik finančně vyčerpáno a hospodářsky zdecimováno, že mu nezbývalo nic jiného, než se svoláním kongresu souhlasit. Role „čestného makléře“ se zhostil německý kancléř Bismarck. Byl to právě on, kdo se o ruskou potupu zasloužil nejvíce. Výjimečná byla i pozice rakouského ministra zahraničí, Gyuly Andrásyho, který se mohl spolehnout na podporu Srbska a Rumunska, ale i dalších malých států, které se cítily zneklidněny vznikem Velkého Bulharska.⁴⁰ „Berlínský protokol ze 13. července do značné míry reflektoval londýnského ujednání ze 30. května. *„Bulharsko bylo rozděleno uvedeným způsobem, Rakousko-Uhersku bylo přiznáno právo vojensky okupovat Bosnu, Hercegovinu a strategicky důležitý Novopazarský sandžak, tato území formálně zůstávala součástmi Osmanské říše. Rusko získalo Batumi, Kars, Ardahan a Bessarábii, menší územní zisky měly Srbsko, Řecko, Černá Hora a Rumunsko.“*⁴¹ Zároveň došlo k uznání plné nezávislosti Rumunska, které získalo ještě severní Dobrudžu, Srbska i Černé hory. Rakousko-Uhersko po peripetiích získalo konečný souhlas mocností s okupací Bosny a Hercegoviny.⁴² Tureckým zástupcům, jakožto zástupcům poraženého státu, nezbylo nic jiného než přihlížet rozparcelování Balkánu a ztráty vlivu Osmanské říše. Pomoci od jejich „spojence“ Velké Británie se jim nedostalo, neboť té v prvé řadě šlo o udržení impéria a nadvlády na světových

39 MARTÍNEK, s. 52.

40 KODET, s. 24.

41 SKŘIVAN, *Evropská politika*, s. 225.

42 Formální návrh pronesl britský delegát 28. června 1878 a ostatní velmoci ho přijaly, protestovali pouze turečtí zástupci, oponovali tvrzením, že již je připraven plán reforem a svěřeni správy Bosny a Hercegoviny do rukou Rakousko-Uherska není nutné. Nakonec Turci podlehli diplomatickému tlaku Velké Británie a Německa a 4. července 1878 prohlásili, že Porta je ochotna se s Vídní dohodnout. Také už se začalo o okupovaných provinciích formálně mluvit jako o Bosně a Hercegovině.

mořích.

Co se týče postoje Osmanské říše k okupaci Bosny a Hercegoviny ze strany Rakousko-Uherska, tak je nutno zmínit, že díky neustálým tureckým námitkám a odporu proti tomuto výsledku berlínských jednání, se Andrassy ocitl ve složité situaci, kdy byl ohrožen výsledek rakouského jednání na celém kongresu. Nakonec byl donucen uznat turecký požadavek na to, že okupace bude pouze provizorním a dočasným opatřením. Je jisté, že svou roli v tomto sehrála i britská strana, která apelovala na turecké zástupce v Berlíně, aby okupaci uznali, s tím že tento krok pomůže zabránit vytvoření pásu slovanských států na Balkáně, které by časem mohly vyvíjet tlak na Osmanskou říši. S těmito výsledky však nebyl spokojen ani císař František Josef I. ani Andrassy. Byli si jasně vědomi, že v budoucnu může kdykoliv dojít ke zpochybnění rakousko-uherské držby Bosny a Hercegoviny. Nasnadě byl i odpor Maďarů, kteří se obávali připojení dalších slovanských území k monarchii,⁴³ neboť možnost, že by museli nést náklady na správu těchto agrárních, průmyslově nevyspělých a velmi chudých regionů pro ně byla naprosto nemyslitelná. Nakonec bylo dojednáno, že náklady ponese společné ministerstvo financí,⁴⁴ čímž došlo k uklidnění situace. I přesto, že došlo okupací Bosny a Hercegoviny k výraznému posílení pozice Rakousko-Uherska na Balkáně, tak měla tato okupace jako taková přinést i některá negativa v podobě obtížného obsazování území, nedořešených diplomatických vztahů s Osmanskou říší a v neposlední řadě také nemalé finanční náklady, které činily problémy už tak zatížené státní pokladně monarchie, přičemž již předem bylo jasné, že bude třeba toto území dotovat.

Samotné obsazování Bosny a Hercegoviny byl náročný proces, který začal 30. července 1878 a byl svěřen XIII. armádnímu sboru, který byl „*vedený polním zbrojmistrem Josefem svobodným pánem Phillipovicem von Phillippsberg o síle 72 713 mužů. Samostatně pak operovala 18. divize s úkolem zajistit Hercegovinu. Proti těmto silám stálo zhruba 79 200 povstalců včetně 13 800 vojáků osmanské posádky. Zprávy o tom, že sultán Abdülhamit okupaci schválil, se k osmanským*

43 KODET, s. 28–29.

44 Tamtéž, s. 30.

pravidelným jednotkám dostala až 3. srpna a i poté se většina z nich (pod vedením Omera Beye) připojila k povstalcům.“⁴⁵ Nemalé problémy rakouským silám způsobil i charakter a podoba této balkánské země, její terén, podnebí i počasí. Po těžkých bojích byla okupace ukončena 19. října 1878 s cenou „945 mrtvých, 272 zmrzačených a 3 980 raněných, přičemž dalších asi 2 000 mužů zemřelo na následky nemocí, které se v rakousko-uherském vojsku šířily.“⁴⁶

Poslední jednání mezi Osmanskou říší a Rakousko-Uherskem proběhla na jaře 1879 a pro Rakousko-Uhersko jejich výsledek znamenal výhodu do budoucna. „*Andrássy*mu, jenž v té době musel uklidňovat uherské veřejné mínění, které se obávalo, že obsazení sandžaku Novi Pazar, ke kterému došlo na počátku roku, je předzvěstí dalšího postupu na Soluň, se podařilo v jeho snaze diplomaticky zajistit postavení Vídně uspět. Výměnou za příslib, že sandžak nebude oficiálně okupován, ale budou zde pouze umístěny rakouské posádky, dospěl u sultána Abdülhamida II. úspěšné dohody. Její význam byl značný, protože ukotvovala postavení Vídně v provinciích a současně v této konvenci z 21. dubna 1879 byly vynechány zmínky o provizorním charakteru okupace.“⁴⁷

Okupační správa skončila v roce 1908, kdy 6. října vydal František Josef I. manifest o anexi Bosny a Hercegoviny.

3 Anekční krize 1908–1909

3.1 Anexe Bosny a Hercegoviny

Anexe Bosny a Hercegoviny a následná anekční krize byly výrazným mezníkem ve vývoji mezinárodních vztahů před první světovou válkou a velkou měrou ovlivnily další směřování nejen habsburské monarchie, ale i celé Evropy. Krize z let 1908–1909 se stala jednou z rozbušek první světové války, která Evropu zachvátila roku 1914.

Prakticky ihned po získání mandátu na okupaci Bosny a Hercegoviny

45 Tamtéž, s. 31.

46 Tamtéž, s. 33.

47 Tamtéž, s. 33–34.

(spolu s Novopazarským sandžakem) roku 1878 se v Rakousko-Uhersku začala rodit myšlenka případné anexe okupovaného území. Mezinárodní situace v 80. letech 19. století však nutila ministra zahraničí Andrásyho ke zdrženlivosti. Byl si jasně vědom toho, že tímto krokem by si Rakousko-Uhersko výrazně poškodilo mezinárodní kredit a reakce Turků by nebyla o nic více příznivá než postoj ostatních mocností. Podobný opatrný kurs zvolili i Andrásyho nástupci, Kálnoky a Gołuchowski a zpočátku své ministerské kariéry i Aehrenthal. Myšlenky na anexi však přetrvaly.⁴⁸

O nutnosti anexe Bosny a Hercegoviny se v podunajské monarchii vážně uvažovalo od roku 1907. Tedy v době, kdy rakousko-uherská správa tohoto území na Balkáně trvala bezmála již 30 let. Okupace znamenala pro státní pokladnu nezanedbatelné finanční zatížení a i samotná její správa činila státnímu aparátu potíže. Proto se ve druhé polovině prvního desetiletí 20. století stala vážně prodiskutovávanou myšlenka definitivního řešení komplikované bosenské otázky.

Podle názoru některých historiků Trvalou snahou Aehrenthala bylo zajistit pro Rakousko-Uhersko rovnost s ostatními evropskými velmocemi, zejména s Německem. Aehrenthal tedy nebyl proněmecký, ale nebyl ani antiněmecký, byl jednoduše „rakousko-uherský“.⁴⁹ Klíčem k řešení druhořadého postavení podunajské monarchie se měla stát invazivní politika na Balkáně.⁵⁰

Poprvé s myšlenkou anexe veřejně vystoupil ambiciózní ministr zahraničí Alois Leopold Lexa von Aehrenthal, „*kteřý svými předchůdci Andrásyem počínaje hluboce pohrdal a sliboval, že Rakousko-Uhersku navrátí hrdé a nezávislé postavení, jakému se říše těšila v době Berlínské kongresu.*“⁵¹ Stalo se tomu tak na zasedání společné ministerské rady 11. prosince 1907.⁵² Baron Aehrenthal měl na svém kontě působení na rakousko-uherském velvyslanectví

48 SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika*, Praha 1996, s. 51.

49 FRANCIS, Joseph, *Count Aehrenthal's Death*, [cit. 2015-04-23], dostupné z <http://search.proquest.com.ez-proxy.svkpl.cz/docview/318077001?accountid=45047>.

50 PROKŠ, s. 68.

51 TAYLOR, A. J. P., *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko-Uhersko v letech 1809–1918*, Brno 1998 s. 288.

52 HLADKÝ, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, s. 123.

v Petrohradě, kde se nemalou měrou v letech 1899–1906 zasloužil o zlepšení vztahů mezi monarchií a Ruskem. Rakousko-uherským ministrem zahraničí byl od roku 1906 až do své smrti v roce 1912. Návrat Rakousko-Uherska mezi evropské mocnosti ale nebyl jediným pozitivem, které měla anexe Bosny a Hercegoviny přinést. Aehrenthal uvažoval o transformaci dualismu na trialismus. *„Ministr zahraničí ... svými návrhy na trialistické uspořádání podunajské monarchie sledoval uspokojení vyhrocujících se národnostních svárů, zejména v Zalitavsku, zmírnění činnosti velkosrbské propagandy ... a oslabení vlivu Maďarů na vnitřní i zahraniční politiku monarchie.“*⁵³

*„Aehrenthalovým protějškem ve funkci ministra zahraničí carského Ruska byl Alexandr Petrovič Izvolskij, který po prohrané rusko-japonské válce (1904–1905) neméně toužil po politickém úspěchu své země. 2. července vyjádřil Izvolskij ve zvláštním memorandu zaslaném Aehrenthalovi faktickou podporu ideje anexe Bosny a Hercegoviny Rakouskem-Uherskem výměnou za rakouskou podporu strategickému ruskému úsilí o volnou plavbu černomořskými úžinami.“*⁵⁴ Aehrenthal si byl jasně vědom, že rakouské postavení na Balkáně není stabilní a situace se kdykoliv může změnit v jeho neprospěch. *„Věděl dobře, že rakouské postavení v Bosně a Hercegovině může vážně ohrozit jak případný tlak balkánských států podpořených Ruskem, tak snaha Turků obnovit plně suverénní postavení v těchto provinciích. Po porážce Ruska ve válce s Japonskem první možnost nebyla reálnou, druhé riziko odhalila ... mladoturecká revoluce.“*⁵⁵

Mladoturecká revoluce v létě 1908 podle Aehrenthala vytvořila pro anexi vhodné podmínky,⁵⁶ avšak byl si zcela jasně vědom toho, že tato situace nemusí mít dlouhého trvání. Podle rozhodnutí Berlínského kongresu byla totiž Bosna

53 PROKŠ, s. 68.

54 HLADKÝ, *Bosenská otázka*, s. 123–124.

55 Tamtéž, s. 124.

56 Jako mladoturecká revoluce je označován převrat, o který se pokusili Mladoturci v Osmanské říši. Ti nesouhlasili s autoritářskou vládou sultána Abdüllhamida II. Revoluce propukla 3. července 1908. Pod hrozbou použití vojenské síly sultán obnovil platnost ústavy a činnost parlamentu. V následujících volbách Mladoturci drtivě zvítězili, ale k naplnění slibů demokratických reforem nedošlo. Roku 1909 se Abdüllhamid II. pokusil situaci zvrátit, ale ještě téhož roku ho parlament nahradil Mehmedem V. Resadem.

a Hercegovina pouze pod rakousko-uherskou správou a formálně zůstala součástí Osmanské říše. Na rakouské straně panovaly značné obavy, že se celá situace přenesení i do Bosny a příležitosti se chopí tamní muslimové, „kteří ani po třiceti letech okupace nezapomněli, že Bosna a Hercegovina formálně stále zůstala součástí osmanské říše.“⁵⁷ Rakousko se především obávalo, že bosenští muslimové budou požadovat navrácení provincií Turecku.⁵⁸ Je však otázkou, do jaké míry lze považovat myšlenku anexe Bosny a Hercegoviny jako opatření z nouze kvůli situaci po mladoturecké revoluci.⁵⁹ Ta vypukla 3. července 1908,⁶⁰ zatímco Aehrenthal se o nutnosti anexe zmiňoval již v průběhu podzimu předchozího roku a v létě roku 1908 pro svoji myšlenku získal i „císaře Františka Josefa I., který ačkoliv seděl již šedesát let na trůně, nemohl se stále pochlubit titulem 'roz množitel říše'.“⁶¹

Obecně lze tedy říci, že vzhledem k vyhocené situaci, která se kdykoliv mohla obrátit v neprospěch Rakouska, již nebylo možno anexi Bosny a Hercegoviny dále odkládat. Navíc bylo třeba jednat rychle, na což Aehrenthala upozorňoval i rakouský ministr financí Burián. „Očekávalo se totiž svolání tureckého parlamentu, který by mohl vznést požadavek „navrácení“ Bosny a Hercegoviny osmanské říši.“⁶² Cílem bylo také rychlým uskutečnění akce zaskočít nepřipravené Srby.⁶³

„Dne 19. srpna byl ministerskou radou odsouhlasen plán postupu.“⁶⁴ Pět dní předtím došlo ke schůzce anglického krále Edwarda VII a císaře Františka Josefa I. v Ischlu, během které ze strany rakousko-uherského panovníka nepadlo o zamýšlené anexi ani slovo.⁶⁵

57 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 51.

58 RYCHLÍK, Jan a kol., *Mezi Vídní a Cařihradem. Utváření balkánských národů*, Praha 2009, s. 313.

59 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 51.

60 NOVÁK, Petr, *Anexe Bosny a Hercegoviny očima Osmanů*. In: BOSNA 1878 – 2008, Ústí nad Labem 2008, s. 79.

61 HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, *Trojspolek. Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou* Praha 1999, s. 205.

62 HLADKÝ, *Bosenská otázka*, s. 125.

63 HLAVAČKA, PEČENKA, s. 205.

64 Tamtéž.

65 FRANCIS, Joseph, *Count Aehrenthal's Death*, [cit. 2015-04-23], dostupné z <http://search.proquest.com.ez-proxy.svkpl.cz/docview/318077001?accountid=45047>.

O budoucnosti Bosny a Hercegoviny bylo tedy na Ballhausplatzu rozhodnuto poměrně rychle, ale „*problém představoval osud Novopazarského sandžaku, jehož připojení k monarchii bylo jako nevýhodné odmítnuto*“, neboť „*v případě války se toto území snadno mohlo stát pastí, v níž by uvázly rakouské jednotky, odříznuté Srby a Černohorci. Vyvarovat se tohoto rizika by znamenalo udržovat v sandžaku značné vojenské síly, budovat zde pevnosti a komunikace, což by samozřejmě přineslo nežádoucí finanční výdaje.*“⁶⁶ Spolu s rozhodnutím, že anexe sandžaku není bezpodmínečně nutná, ovšem přišel i problém, jak území vyklidit, aniž by došlo k poškození kreditu Rakousko-Uherska. Pokud by tak bylo učiněno před anexí, Osmanská říše by si tento krok mohla vyložit jako slabost monarchie. Bylo tedy jasné, že „*tento krok může být podniknut pouze současně s anexí Bosny a Hercegoviny.*“⁶⁷ Vyklizení Novopazarského sandžaku se nakonec stalo „výhodou“ pro Rakousko-Uhersko. Na Ballhausplatzu bylo navrženo, aby byl vyklizený Sandžak předán do rukou Osmanské říše jakožto kompenzace za úplnou ztrátu Bosny a Hercegoviny.

Další z mnoha problémů provázejících horečné přípravy na anexi se vynořil na vnitropolitické scéně podunajské monarchie. Byl jím zdrženlivý postoj Maďarů vůči celé záležitosti.⁶⁸ „*Tehdejší předseda maďarské vlády Wekerle hájil stanovisko, že je třeba anexi provést v rámci existujícího dualistického zřízení monarchie*“⁶⁹ To obhajoval tvrzením, že „*Bosna se od středověku nepřestala nacházet v tituluře uherských králů (Rex Ramae), v jejich erbu a na jejich zástavě.*“⁷⁰ Rakouský premiér Max Wladimir von Beck Wekerleho argumentaci odmítl se slovy, že takovéto nároky leží v čistě teoretické rovině.⁷¹ V záležitosti anexe Bosny a Hercegoviny se kvůli tradičním rozporům mezi Předlitavskem a Zalitavskem daly těžkosti předpokládat. Maďaři se bránili jakýmkoli státoprávním změnám v monarchii, pokud by z nich mohl vzejít trialismus.

66 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 52–53.

67 Tamtéž.

68 NOVÁK, s. 84.

69 HLADKÝ, *Bosenská otázka*, s. 124.

70 Tamtéž.

71 Tamtéž.

Velmi zajímavým procesem byla horečná snaha Rakousko-Uherska o legalizaci anexe. Cílem bylo její přijetí bez odporu jak ze strany ostatních velmocí, tak ze strany domácí i zahraniční veřejnosti. „*Prameny vypovídají o tom, že v srpnu 1908 pobýval v Bosně vídeňský, dříve sarajevský advokát dr. Berthold Krassa, který zde vedl tajné rozhovory s vůdci muslimské a srbské opozice Ali-begem Firdusem, Ismet-agou Merhemićem, Šerifem Arnautovićem, Grigorijem Jeftanovićem, Ristem Damjanovićem ad. Krassa měl získat bosenské předáky pro myšlenku, aby sestavili delegaci, která by sama přišla do Vídně s návrhem provedení anexe a přitom by zažádala o vydání Ústavy pro Bosnu a Hercegovinu jako státoprávně samostatného politického celku uvnitř habsburské monarchie v čele s následníkem trůnu Františkem Ferdinandem ... U opozičních předáků však neuspěl.*“⁷² Konečné rozhodnutí o anexi padlo na jednání společné ministerské rady 10. září 1908 v Budapešti, které předsedal Aehrenthal.⁷³

15.–16. září 1908 proběhla známá schůzka rakouského a ruského ministra zahraničí na zámku hraběte Berchtolda v Buchlovicích na Moravě.⁷⁴ Zde Izvolskij Aehrenthalovi potvrdil ruský souhlas s anexí. „*Oba politici se rovněž zavázali, že nebudou protestovat proti tomu, jestliže Bulharsko zruší svou vazalskou závislost na Turecku.*“⁷⁵ Přesné datum vyhlášení anexe nebylo ruskému ministrovi sděleno, Aehrenthal ho pouze ujistil, že k akci dojde v průběhu října. Izvolskij tedy na svoji misi do západní Evropy, kde měl jednat se zástupci jednotlivých mocností o ústupcích Rusku v otázce Úžin, odjížděl s představou, že příprava anexe zabere Rakousko-Uhersku delší čas. Tím, že k anexi skutečně dojde, si byl Izvolskij jist. Tuto jistotu mu dával fakt, že Rakousko-Uhersko bylo ochotno opustit Novopazarský sandžak a důsledně se na to připravovalo. O tomto zjištění Izvolskij informoval i svého zástupce v Petrohradě Nikolaje V. Čarykova dopisem z 16. září. Z Petrohradu mu bylo odpovězeno, že anexe se nikterak

72 Tamtéž, s. 125.

73 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 56.

74 Hrabě Berchtold byl rakousko-uherským velvyslancem v Petrohradu a zprostředkovatelem Aehrenthalovy schůzky s Izvolským.

75 HLAVÁČKA, PEČENKA, s. 205–206.

nedotýká ruských zájmů, jak v politické, tak v ekonomické rovině.⁷⁶

Aehrenthalovo jednání s německým státním sekretářem Schoenem se neslo v otevřenější atmosféře než jednání s Ruskem nebo Itálií. Informoval ho o tom, že již dříve jednal s Izvolským i Tittonim. Uvedl, že s oběma se shodl na tom, že je třeba udržet status quo na Balkáně co nejdéle. Zmínil i možnost, že pokud bude třeba definitivně vyřešit bosenskou otázku, pro Rakousko-Uhersko bude tímto řešením pouze anexe. Aehrenthal se Schoenovi zmínil také o tom, že dalším cílem Rakousko-Uherska na Balkáně bude snaha zcela zlikvidovat jakékoli snahy Srbů o revoluci.⁷⁷ To souviselo se snahou Aehrenthala získat „oprávnění k anexi“. „*Jeho ministerstvo se už v průběhu roku 1908 snažilo za pomoci konfidenta Đorđe Nastiće shromáždit „nezvratné důkazy o podvrtné velkosrbské propagandě“ na území monarchie (včetně okupované Bosny a Hercegoviny), která měla údajně přispívat k budování rozvětveného iredentistického hnutí rakousko-uherských Srbů*“,⁷⁸ avšak „*mluvit v tehdejší Bosně a Hercegovině o nebezpečí srbské iredenty bylo přehnané.*“⁷⁹ Německý sekretář byl požádán o zachování mlčenlivosti.

Situaci ohledně anexe Bosny a Hercegoviny tedy Rakousko přímo projednávalo jen s Itálií (Aehrenthal se s italským ministrem zahraničí Tittonim setkal počátkem září v Salcburku, avšak nesdělil mu žádné podrobnosti ohledně data anexe),⁸⁰ Ruskem, jehož postoji byla věnována největší důležitost, a Německem, přičemž jen německému partnerovi byly podány otevřenější informace (Německo bylo s definitivní platností srozuměno s anexí 26. září 1908).⁸¹ Ostatní Evropa byla postavena před hotovou věc, což lze přičítat k hlavním důvodům rozhořčené reakce londýnského i pařížského tisku. To, že se Aehrenthal rozhodl takto jednat, mohlo být způsobeno jeho snahou projevit se

76 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 55.

77 Schoenova zpráva Büllowovi o jednání s Aehrenthalem v Berchtesgadenu, 5. 9. 1908. důvěrné. LEPSIUS, Johannes, MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Albrecht, THIMME, Friedrich (ed.), *Die Bosnische Krise 1908–1909. Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914 (dále jen GP)*, sv. XXVI/I, Berlin 1927, Nr. 8927, s. 26 – 29.

78 HLADKÝ, *Bosenská otázka*, s. 125.

79 Tamtéž, s. 126.

80 HLAVAČKA, PEČENKA, s. 206.

81 Aehrenthalův osobní dopis Büllowovi, 26. 9. 1908. GP, XXVI/I, Nr. 8934, s. 35–39.

nezávisle na Německu. Svoji roli mohl sehrát i fakt, že případná jednání, např. konkrétně s Londýnem, by vzhledem k posílení pozice Velké Británie v Turecku, mohlo přinést komplikace a nejistý výsledek.⁸² Postavit mocnosti před fait accompli byla z pohledu Ballhausplatzu ta nejjednodušší cesta.

Bulharsko, vazalský stát Osmanské říše, se rozhodlo využít destabilizace režimu v Turecku po revoluci a 5. října byla v Tárnovu proklamována nezávislost Bulharska. Kníže Ferdinand se prohlásil carem, avšak „*ve vztahu k zahraničí používal titul krále.*“⁸³

„*V úterý 6. října 1908 předal rakousko-uherský velvyslanec v Konstantinopoli markrabě Pallavicini velkému vezíru Kiamilu pašovi nótu, jíž byla turecké vládě oznámena anexe Bosny a Hercegoviny i vyklizení Novopazarského sandžaku. V téže době předali velvyslanci Rakousko-Uherska v metropolích velmocí osobní dopisy císaře Františka Josefa I. informující hlavy států o tomto kroku.*“⁸⁴ Velký vezír se zprvu domníval, že János Pallavicini přišel projednávat vyhlášení nezávislosti Bulharska, k čemuž došlo již 5. října - domníval se, že se bez rakouské podpory by se Bulhaři k takové kroku sami neodvážili. Když se seznámil s obsahem nóty z Vídně, celou záležitost razantně odmítl s tím, že se jedná o přímé porušení ustanovení Berlínského kongresu.⁸⁵ Jednání mezi Kiamilem Pašou a Pallavicinim probíhalo ve vyostřené náladě. Rakouský velvyslanec dal jasně najevo, že monarchie považuje anexi za fait accompli a „*7. října 1908 byla anexe veřejně ohlášena.*“⁸⁶ „*Místo dosavadního okupačního statutu bylo zavedeno nové, z hlediska dualismu značně atypické státoprávní státoprávní uspořádání.*“⁸⁷

Izvolskij se cítil Aehrenthalem podveden. „*Měl po celý život pocit, že byl přelstěn, a nikdy to také Aehrenthalovi neopustil.*“⁸⁸ Po jednání v Buchlovicích

82 HLAVAČKA, PEČENKA, s. 206.

83 RYCHLÍK, s. 313.

84 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 63.

85 NOVÁK, s. 80.

86 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 63.

87 TONKOVÁ, Mária, RYCHLÍK, Jan, HLADKÝ, Ladislav, KOZÁR, Aleš, *Dějiny Slovinska*, Praha 2011, s. 137.

88 HLAVAČKA, PEČENKA, s. 206.

totiž nabyl dojmu, že Rakousko-Uhersko neprovede anexi Bosny a Hercegoviny, dokud Rusko nezíská souhlas západních mocností se změnou statu úžin. Počátkem října se proto vydal na diplomatickou cestu do Paříže a Londýna, jejímž cílem bylo získat souhlas se změnami ohledně ruského přístupu k úžinám. Domněnka, že podunajská monarchie s anexí vyčká, však byla mylná. Izvolskému byl ze svého omylu vyveden 6. října, kdy si na cestě do Francie ve vlaku v novinách přečetl, že anexe již byla vyhlášena (v Paříži vinu diplomatické chyby rakousko-uherského diplomata Khevenhüllera „vybuchla bomba“ již 3. října, tedy o den dříve, než schválil František Josef I.). Ještě větší rozhořčení cítil ruský ministr zahraničí ve chvíli, kdy jeho diplomatická mise neuspěla ani v Paříži ani v Londýně, kde změně statu úžin pochopitelně naklonění nebyli. Tyto nepříznivé reakce a odmítnutí podpory ze strany petrohradského kabinetu uvrhly Izvolského do vsutku nepříjemné situace. Odpovídaly tomu i zoufalé kroky, které činil, když vyšlo najevo, že souhlas k anexi dal bez vědomí Petrohradu. Ve snaze „zachránit co se dá“ jednoduše lhal.⁸⁹ „*Z mého rozhovoru s panem Izvolským jsem nabyl dojmu ... že mi neřekl pravdu, celou pravdu a nic než pravdu. Nemohu uvěřit, že by se Rakousko-Uhersko odvážilo přikročit k anexi Bosny a Hercegoviny, když předtím nejednalo s Francií a Anglií, aniž by předtím získalo souhlas Německa a dosáhlo porozumění s Ruskem a Itálií, hlásil z Paříže britský velvyslanec Bertie. Na druhé straně v Londýně dobře chápali, že jim nezbyvá nic jiného, než Rusko a jeho ministra zahraničí v dané situaci podpořit.*“⁹⁰

Vyhlášení anexe Bosny a Hercegoviny bylo zcela jasným a přímým porušením závěrečného ustanovení podepsaného v Berlíně roku 1878. Osmanské říší „*nezbývalo tedy než se obrátit na zbývající signatáře berlínského protokolu. Porta proto zaslala velmocím protestní nóty, v nichž požadovala ochranu osmanských zájmů svoláním mezinárodní konference.*“⁹¹ Většina velmocí však neměla zájem podílet se tímto způsobem na řešení vzniklé situace, neboť by

89 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 62.

90 Tamtéž.

91 NOVÁK, s. 81.

mohlo dojít k ohrožení jejich zájmů. „*Pozice Německa v Osmanské říši byla po mladoturecké revoluci oslabena a Berlín neměl zájem na jejím dalším podkopávání. Nicméně s notnou dávkou opatrnosti podporoval rakousko-uherskou akci. Naopak Itálie začala taktizovat mezi oběma stranami sporu a Francie se držela od řešení krize co nejdále ... Velká Británie nebyla zainteresována na oslabení Osmanské říše.*“⁹²

Proti rakouskému kroku zvedla obecná vlna nevole, neboť mocnosti se obávaly „*jak územního růstu Rakousko-Uherska, tak i jeho přílišného vlivu na Balkáně.*“⁹³ Nejostřeji proti anexi Bosny a Hercegoviny vystoupilo Srbsko, které se cítilo ohroženo ve své existenci. Agresivní reakce Srbů vycházela i z faktu, že Bělehrad od palácového převratu v roce 1903, který svrhl prorakouskou dynastii Obrenovićů a do čela se tak dostali srbští radikálové vedení Nikolou Pašićem. Srbsko s odvoláním na početnou srbskou menšinu v Bosně a Hercegovině pokládalo toto území za „srbskou zemi“,⁹⁴ čímž odůvodňovali své nároky a „*netajili se svými představami, že právě skrze tuto oblast by chtělo jednou dosáhnout svého přístupu k moři.*“⁹⁵ Rakousko-Uhersko v žádném případě nehodlalo takové zesílení Srbska připustit, neboť celá věc by mohla vést k destabilizaci monarchie v případě, že by na Balkáně vznikl velký slovanský stát pod patronací Ruska. Podobná situace by neprospěla ani zájmům Německa. Zde tedy přicházela v úvahu myšlenka preventivní války proti Srbsku, jejímž autorem byl šéf rakousko-uherského generálního štábu Conrad von Hötzendorf.

3.2 ANEKČNÍ KRIZE

Vyhlášení anexe Bosny a Hercegoviny bylo jasným porušením článku XXV berlínského protokolu, londýnského protokolu z roku 1871 i Cařihradské konvence z roku 1879, která upravovala vztah mezi Rakouskem-Uherskem a Osmanskou říší ohledně okupace Bosny a Hercegoviny (okupace neměla mít

92 NOVÁK, s. 89.

93 ORT, Alexandr, *Evropa 20. století*, Plzeň 2004, s. 13.

94 HLADKÝ, Ladislav, *Bosna a Hercegovina. Historie nešťastné země*, Brno 1996, s. 53.

95 Tamtéž, s. 53.

vliv na svrchovanou moc tureckého panovníka v těchto provinciích, řešila otázku náboženskou)⁹⁶ a přítomnost vojska v sandžaku Novi Pazar.⁹⁷ Evropa byla rakouským krokem zaskočena. Aehrenthal „projevil více než bismarckovskou netečnost k povinnosti informovat alespoň nejbližší spojence. Svůj cíl sledoval ... lživě a bezohledně, že byl náhle vyvstalý plán anexe stejným překvapením jak pro spojence, tak i pro jeho eventuální protivníky.“⁹⁸ Zatímco „postižení Turci neskrývali své rozhořčení“,⁹⁹ mocnosti sice formálně vyjádřily svůj nesouhlas s krokem Vídně, žádná konkrétní opatření však nepodnikly.

Situace v Osmanské říši byla kritická. Mladoturecký režim nebyl ještě upevněn natolik, aby byl schopen tuto krizi zvládnout bez potíží. Bylo zde reálné riziko, že se režim Mladoturků zhroutí a k moci se opět dostane autoritativní sultán Abdülhamit II. K prvnímu vystoupení opozice došlo záhy po vyhlášení anexe, již 7. října 1908 požadoval hodža Ali Efendi „zrušení ústavy ... a aby sultán opět převzal vedení země.“¹⁰⁰ Trnem v oku radikálním opozičníkům byl především anglofilně zaměřený velkovezír Kiamil Paşa, který však spolupracoval s Mladoturky pouze díky výhodám, které mu z této spolupráce plynuly.¹⁰¹ Velký vezír i turecký ministr zahraničí Ahmed Tevfik Paşa se rázně postavili proti anexi, zaslali do Vídně protestní nótu. Aehrenthal s Tureckým odporem počítal a byl si jist, že vzhledem k nestabilní vnitropolitické situaci a vojenské slabosti Turecko proti anexi nijak nezasáhne.¹⁰² Sám Pallavicinni psal do Vídně o tom, že odpor Turků je pouze dočasný a že anexe bude z jejich strany brzy formálně uznána. Ovšem Turci se s vidinou toho, že se jim zřejmě už nikdy nepodaří obnovit svrchovanou moc v obou anektovaných provinciích, se rozhodli vyhlásit bojkot rakouského zboží. Bojkot nebyl zaměřen proti zboží uherskému, neboť v Konstantinopoli se mylně domnívali, že Uhry se postaví proti anexi. Navíc agrární Zalitavsko se na obchodu s Tureckem podílelo méně než Předlitavsko.

96 HLADKÝ, *Bosna a Hercegovina*, s. 43 – 44.

97 NOVÁK, s. 82.

98 HLAVAČKA, PEČENKA, s. 207.

99 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 63.

100 NOVÁK, s. 83.

101 Tamtéž.

102 KODET, s. 127.

Nejpozitivnější ohlas měl bojkot ve velké Británii,¹⁰³ král Eduard VII. opakovaně podpořil Turky v jeho udržování a „*Mladoturci si ... velmi dobře uvědomovali hodnotu tohoto nástroje jako nátlakového prostředku.*“¹⁰⁴ Skutečnost, že Turecko nezasáhne silou, plynula ze stavu, v jakém se již nějaký čas nacházelo. Tureckým špičkám bylo jasné, že je nemožné vymoci jim uzmuté území na Rakousko-Uhersku silou. Vojenské slabosti Vysoké Porty si byl vědom i Aehrenthal a tudíž nepočítal s tím, že by Turci mohli podobný pokus učinit. Nepočítal však ani s tím, že „*krok habsburské monarchie vyvolá hlubokou mezinárodní krizi, trvající několik měsíců.*“¹⁰⁵

Bylo jasné, že východiskem z bosenské krize bude buď ozbrojený konflikt na Balkáně, což by do válečného víru vtáhlo celou Evropu. Conrad von Hötzendorf, šéf rakousko-uherského generálního štábu, byl přesvědčen, že válka se „*stane lékem, kterým zaručeně vyléčí říši i armádu z jejich smrtelné malátnosti.*“¹⁰⁶ Ostatně už od roku 1906, kdy nastoupil do úřadu opakovaně navrhoval preventivní válku proti Itálii a proti Srbsku. Druhou možností, jak navrhl francouzský ministerský předseda Clemenceau, bylo svolání mezinárodní konference, na které bude toto „*velké porušení smluvního systému a urážka veřejné morálky*“¹⁰⁷ projednáno a krize urovnána. Turci pod vlivem Velké Británie, zejména pak velvyslance sira Geralda Lowthera, pochopili, že mezinárodní konference je jejich jedinou možností, jak něčeho dosáhnout. Právě působení Velké Británie přičítala Vídeň největší podíl na tureckém odporu. Turecký ministr zahraničí Tevfik Paša logicky odmítl anexi přímo uznat a předložil Pallavicinimu čtyřbodový návrh konference. 24. října „*Ahmed Tevfik Paša představil rakousko-uherskému velvyslanci čtyři základní body Portou navrhovaného programu mezinárodní konference. Konference měla: 1) upravit politickou situaci v Bulharsku a Východní Rumélii, 2) stanovit výši finančních povinností Bulharska a Východní Rumélie vůči Osmanské říši, 3) vyřešit*

103 Tamtéž, s. 141.

104 NOVÁK, s. 98.

105 KODET, s. 141.

106 TAYLOR, s. 287.

107 NOVÁK, s. 65.

*bosensko-hercegovskou záležitostí a 4) zaručit integritu Osmanské říše formou velmocenských garancí.*¹⁰⁸ Turecké požadavky byly pro Rakousko nepřijatelné. Turecko reprezentované mladotureckým režimem v čele s Enverem např. chtělo, aby habsburská monarchie převzala část tureckého státního dluhu (tuto myšlenku podporoval i britský velvyslanec a turecký tisk). Rakousko-Uhersko ostatně nehodlalo přistoupit na jakékoli diskuze o anexi Bosny a Hercegoviny. Z pohledu Vídně byla anexe považována za *fait accompli*. Tento pohled na věc měl Aehrenthal až do konce října 1908. Porta zpočátku také nebyla nakloněna myšlence mezinárodní konference. Tato nechuť plynula z obav, že konference povede k potvrzení pozice Rakousko-Uherska v anektovaných provinciích. Po několika týdnech se pod vlivem Velké Británie turecký názor na věc změnil opačným směrem. Je otázkou, co konkrétně vedlo Aehrenthala k tak zásadnímu obratu. Pravděpodobně to byla kombinace okolností ohrožujících monarchii, ať už se jednalo o postoj Velké Británie a Německa či o turecký bojkot zboží a lodí z Rakouska. V této vyhocené situaci se Pallavicinni rozhodl pro odchod z Konstantinopole, což mu nebylo schváleno ani ve Vídni ani v Berlíně. Východiskem ze situace se tedy podle něj měla stát finanční kompenzace Turecku ze strany Rakousko-Uherska ve výši 2 milionů tureckých liber. To již dříve navrhoval i velký vezír Kiamil Paša, ten ale hovořil o částce dvojnásobné zahrnující ještě uhrazení části tureckého dluhu.¹⁰⁹

Největší nebezpečí anekční krize skýtala v případě „*zásahu Srbska a jeho spojení-Ruska. Případné ruské vystoupení mohlo uvést do pohybu celý systém spojeneckých smluv v rámci tzv. Dohody.*“¹¹⁰ Rakousko tak bylo otevřeně postaveno před hrozbu války na dvou frontách. Ostatně ihned po vyhlášení anexe Srbsko (7. října) povolalo do zbraně první zálohy, čímž se velikost armády dosáhla 100 000 mužů, po povolání dalších záloh 14. října bylo k boji připraveno dalších 70 000 mužů.¹¹¹ Co se týče Srbska „*krok Vídně samozřejmě znamenal*

108 Tamtéž, s. 93.

109 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 95 – 96.

110 RYCHLÍK, s. 314.

111 Telegram německého velvyslance Tschirchkyho ve Vídni Zahraničnímu úřadu, Nr. 309, 8. 10. 1908. GP, XXVI/I, Nr. 9093, s. 253.

*zásadní škrť přes rozpočet bělehradskému režimu, který od převratu v roce 1903 sledoval stále agresivnější politiku s cílem realizovat velkosrbské plány.*¹¹² Srbové v tomto ohledu nacházeli oporu v tvrzeních ruského ministerského předsedy Stolypina po vyhlášení anexe Bosny a Hercegoviny. „*Stolypin začal trvat na tom, že ruskému veřejnému mínění daleko více než na úžinách záleží na osudech slovanských národů na Balkáně ... Izvolského předtím něco takové vůbec nenapadlo ... teprve když Aehrenthal začal Srbsko systematicky ponižovat, objevili Rusové svou náklonnost k Srbům, a tak Srbsko vděčilo za ruskou odporu vlastně Aehrenthalovi ... Rusové zkrátka nemohli odolat pokušení stát se ochránci Srbů a Chorvatů v Bosně, zvláště v situaci, kdy je k tomu podněcoval Izvolskij, který se snažil zakrýt své vlastní hrubé chyby.*“¹¹³ Paradoxně místo toho, aby Aehrenthal svým odvážným diplomatickým činem vyřešil jihoslovanskou otázku, naopak „*ukázal Srbům, jak se stát Jihoslovany.*“¹¹⁴

V tomto bodě je však nutno připomenout to, co bylo tehdy ve všeobecném povědomí mocností. Tedy skutečnost, že anexe Bosny a Hercegoviny sice znamenala porušení několika mezinárodních dokumentů, avšak nikoli ve vztahu k Srbsku, tudíž jeho vyhrocená reakce byla v tomto ohledu irelevantní. Naopak s ohledem na srbskou politiku a velkosrbské snahy podněcované agitací v anektovaných provinciích, které byly tímto krokem definitivně zmařeny, tato reakce logicky odpovídala srbskému pobouření. Srbsko se reálně cítilo ohroženo ze strany Rakousko-Uherska, neboť jím v tu chvíli bylo sevřeno ze tří stran. V reakci na toto ohrožení se Srbové ještě 7. října rozhodli mobilizovat a požadovat kompenzace.¹¹⁵ „*Srbsko se začalo hlučně domáhat zvětšení svého území a spoléhalo na Rusko. A protože se Velká Británie postavila proti kompenzacím na turecký účet, bylo jasné, z kterého území se Srbsku mělo kompenzací dostat.*“¹¹⁶ Aehrenthal srbské požadavky jednoznačně odmítl, byl ochoten uvažovat pouze o ekonomických ústupcích. V této jeho

112 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 64.

113 TAYLOR, s. 291.

114 Tamtéž.

115 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 64.

116 HLAVAČKA, PEČENKA, s. 208.

„blahosklonnosti“ vůči Srbsku lze opět vidět jasnou snahu opět připoutat Srbsko co nejtěsněji k Rakousko-Uhersku,¹¹⁷ neboť od pádu rodiny Obrenovićů v roce 1903 bylo rakousko-srbské pouto aktivně oslabováno.¹¹⁸ S ohledem na reakci Srbska byla sporná především otázka vyklizení Novopazarského sandžaku, odkud se stáhlo přibližně 5 000 mužů. Reálně hrozila možnost, že slabé Turecko v sandžaku neudrží svoji pozici a ovládnou ho Srbové. Aehrenthal tuto záležitost opakovaně projednával s Conradem. Ten ho ujistil, že pokud budou posíleny rakouské pozice v nově anektovaných provinciích, k obsazení sandžaku ze strany Srbska nedojde.¹¹⁹ Britové sice jistou podporu Srbům nabídli, ale nehodlali zajít za hranice diplomatického řešení. Stejný postoj zaujalo i Rusko. Skrze Izvolského Srbům doporučilo válku s Rakouskem-Uherskem nezahajovat, neboť by šlo o „vojenskou sebevraždu“. V Petrohradě si byli vědomi nebezpečí jaké válka Rakouska a Srbska skýtala. Srbsko by v ní bylo s jistotou zničeno, což bylo v podstatě Aehrenthalovým cílem. Navíc v Rakousku byli o ruské vojenské slabosti dobře informováni díky německému vojenskému atašé v Petrohradě, který poskytl zprávu o ruské armádě, „*kteřá by za současného stavu šla do konfliktu handicapovaná, chybí jí kvalitní důstojnické kádry, ale nelze přehlédnout význam jejich zkušeností z nedávné války.*“¹²⁰

Petrohrad se zcela distancoval od Izvolského činů. Vlna kritiky na ministra zahraniční se snesla i z domácího tisku, který byl do značné míry ovlivňován Stolypinem a panslavistickými názory. Petrohradský kabinet nebyl ochoten akceptovat poškození svého kreditu u ruské veřejnosti tím, že Izvolskij chtěl vyměnit ruskou roli ochránce pravoslavných národů na Balkáně za změnu statu úžin. Rusko však bylo po válce s Japonskem (1904 –1905) vyčerpáno

117 Tamtéž, s. 209.

118 Režim Obrenovićů byl prorakouský, v roce 1903 však v Bělehradě došlo k palácovému převratu, který do čela země vynesl rodinu Karađorđevićů, kteří se rozhodli vymanit Srbsko z ekonomické závislosti na Rakousko-Uhersku, neboť si uvědomovali, že s ekonomickou závislostí přichází i závislost politická. Habsburská monarchie na to reagovala embargem na dovoz vepřového masa ze Srbska a zahájila tak tzv. „prasečí válku“ (1906–1911). Ta ale pro monarchii skončila neúspěchem, když se do celé záležitosti vložila Francie a Velká Británie, které z části převzaly zakázky na dovoz masa a poskytly Srbsku finance na modernizaci jatek a chladících zařízení. Po roce 1906 byly tedy rakousko-srbské vztahy ještě více vyhrocené, což se projevilo i za bosenské krize.

119 KODET, s. 127.

120 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 70.

a vojensky oslabeno. Z toho důvodu, dalo Srbsku jasně najevo, že ho v jeho nárocích spolu s Velkou Británií podpoří, ale do války s Rakousko-Uherskem kvůli Bosně nevstoupí, protože si to jednoduše nemohlo dovolit.¹²¹ Ruské pobouření dobře vystihoval dopis ruského cara německému císaři Vilému II. z 28. prosince 1908. V něm Mikuláš II. označil Aehrenthala za škůdce, který jako jediný je viníkem celé situace. Zároveň osočil Německo z podpory „podvratného“ plánu Rakouska, neboť podle něj by se jistě samo bez podpory nikdy neodvážilo porušit ujednání Berlínského kongresu.¹²²

Reakce Itálie na anexi neodpovídala reakci spojence. Aehrenthal si byl jasně vědom, že Itálie si nemůže činit nároky na náhrady za anexi, neboť Rakousko-Uhersko tímto krokem nepřekročilo rámec Berlínské smlouvy.¹²³ Zprvu také ministerský předseda Tittoni odmítal podpořit Srby v jejich nárocích, ale po návštěvě srbského ministra zahraničí Milanovoviće změnil své stanovisko. Nakonec tedy Itálie reprezentovaná králem Viktorem Emanuelem III. otevřeně podpořila srbské nároky na kompenzace za anexi Bosny a Hercegoviny. Veřejné mínění bylo pobouřeno a přestože rakouský krok neohrožoval zájmy Italského království, přispěl k značnému ochlazení vzájemných vztahů.

Druhý trojspolkový spojenec Rakouska, Německo, od počátku anekční krize vyjadřovalo souhlas s postupem Aehrenthala. Nicméně, je třeba vzít v potaz fakt, že Vilém II. se cítil osobně dotčen tím, že se o rakouských záměrech dozvěděl podle svých slov jako poslední z Evropy.¹²⁴ V době, kdy se blížilo vyhlášení anexe se věnoval lovu ve východopruských lesích a Bülow, který trávil dovolenou u Severního moře, ho nestihl včas vyrozumět o rakouském záměru.¹²⁵ Německo vnímalo anexi Bosny a Hercegoviny jako přímé ohrožení svých zájmů v Osmanské říši. S ohledem na to, kolik diplomatického úsilí trvajících 20 let říše

121 Tamtéž, s. 69.

122 Dopis cara Mikuláše II. Císaři Vilému II., 5./28. 12. 1908. LEPSIUS, Johannes, MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Albrecht, THIMME, Friedrich (ed.), *Die Bosnische Krise 1908–1909. Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914 (dále jen GP)*, XXVI/II, Berlin 1927, Nr. 9187, s. 387–388.

123 KODET, s. 126.

124 Bülowův dopis německému císaři Vilému II, 5. 10. 1908. GP, XXVI/I, Nr. 9839, s. 54.

125 HLAVAČKA, PEČENKA, s. 207.

na udržení svého křehkého postavení a vlivu v Turecku vynaložila, považoval německý velvyslanec v Konstantinopoli Marschall von Bieberstein rakouský krok za neuvážený a striktně ho odsoudil. V Berlíně panovala také obava z toho, že situace bude mít za následek zhoršení vztahů mezi Německem a Ruskem. Značné obavy vzbuzovala i možnost vypuknutí války na Balkáně, do které bude Německo jako spojenec Rakousko-Uherska zataženo. Též reakce německého tisku nebyla, ostatně jako i v ostatních evropských zemích, příznivá. S ohledem na to, že ale Rakousko-Uhersko bylo „*jediným spolehlivým partnerem*“ Německa,¹²⁶ nemohli se Bülow ani státní sekretář Schoen postavit proti anexi a byli si jasně vědomi, že je nutno stát na straně monarchie.¹²⁷ Kdyby totiž došlo k diplomatické porážce Rakousko-Uherska, znamenalo by to i mezinárodní izolaci Německa, čemuž se Němci pochopitelně chtěli vyhnout.¹²⁸ Proto také Německo nebylo stejně jako Rakousko-Uhersko příliš nakloněno myšlence konání mezinárodní konference, pokud by na ní měla být projednávána anexe Bosny a Hercegoviny a pokud by řešením krize měl být kompromis. Němci též zdůrazňovali, že konference by se měli zúčastnit pouze signatáři Berlínského protokolu a než bude přistoupeno k jakémukoli jednání, mělo by mezi nimi dojít k jednoznačné shodě.¹²⁹ Aehrenthal byl samozřejmě spokojen s takovým vyjádřením svého spojence, které ho ještě více utvrdilo v odmítavém postoji vůči konání mezinárodní konference.

Obecně lze říci, že ze všech mocností nejkolidnější reakce vykazovala Francie, která z „*anekční krize nechtěla dělat velkou aféru*“.¹³⁰ Nebyla v záležitosti Bosny a Hercegoviny i v otázce vyhlášení úplné nezávislosti Bulharska zainteresována, takže nedošlo k přímému ohrožení jejích zájmů. Neměla důvod jít do ozbrojeného konfliktu. Klidná reakce vycházela i z toho, že byla o záměrech Rakousko-Uherska anektovat turecké provincie poměrně dobře informována už od září 1908. „*Velvyslanec ve Vídni Phillipe Crozier informoval*

126 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 73.

127 HLAVAČKA, PEČENKA, s. 207.

128 Bülow Tschirschkyemu, 13. 10. 1908. GP, XXVI/I, Nr. 9033, s. 160–162.

129 Zpráva Schoena Tschirschkyemu, 31. 10. 1908. GP, XXVI/I, Nr. 1583, s. 289.

130 HLAVAČKA, PEČENKA, s. 208.

svou vládu o záměrech Vídně již 14. a 26. září 1908, také depeše ze Sofie 29. září a 3. října 1908 zřetelně avizovaly záměr bulharského knížete.“¹³¹ Díky působení rakouského velvyslance Khevenhüllera smířlivě reagoval i francouzský tisk, na rozdíl od tisku britského, který vedl proti rakousko-uherskému kroku štvavou kampaň.

„Se záměrem anektovat Bosnu a Hercegovinu seznámil Aehrenthal podsekretáře ve Foreign Office Hardingeho osobním dopisem z 28. září 1908. Ministr zahraničí Grey reagoval příkře odmítavě.“¹³² Britský názor na celou záležitost se zcela zásadním způsobem odlišoval od smířlivého postoje Francie. Kritika na stránkách významných britských novin byla ostrá, negativně reagovaly Daily Telegraph i Timesy. „Habsburská monarchie byla démonizována, prezentována jako symbol útlaku...“¹³³ Velká Británie se nehodlala smířit s Aehrenthalovým „drzým“ krokem. Podle čelních představitelů včetně britského krále Eduarda VII. nešlo přehlížet toto flagrantní porušení Londýnského i Berlínského protokolu, ke kterému došlo bez informování a souhlasu ostatních signatářů. Nehledě na porušení křehké rovnováhy sil na Balkáně. Z Balkánského poloostrova se v říjnu 1908 stal skutečný „sud s prachem“, který Aehrenthalovým přičiněním reálně hrozil výbuchem. Z pohledu Velké Británie anexí Bosny a Hercegoviny spáchalo Rakousko-Uhersko na Turecku zločin. Je třeba položit si otázku, co Británii vedlo k takto negativní reakci vůči Rakousko-Uhersku a podpoře Turecka. Příčin bylo několik. Za prvé se zcela logicky obávala o své pozice v Turecku. Jak již bylo řečeno, Kiamil Paša byl anglofilně zaměřený, což Británii na Blízkém východě přinášelo značný vliv. Bosenská krize však mohla relativně nový mladoturecký režim destabilizovat a vést k návratu hamidovské diktatury, čímž by Británie o své postavení přišla. Neměla zájem ani na změně statu úžin, která by vedla k zesílení pozice Ruska na Blízkém Východě a přispět k rozpadu Osmanské říše, jejíž autoritu by Rusko ve svém expanzionismu pravděpodobně nahradilo. Takový územní a mocenský rozmach

131 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 65.

132 Tamtéž, s. 66.

133 Tamtéž, s. 67.

Ruska by vedl k dalšímu narušení Balance of Power a posílením jeho úsilí dál rozšiřovat své území. Britský postoj vůči Rusku však byl poměrně vstřícný, s ohledem na rozhodnutí londýnského kabinetu podpořit Izvolského, o kterém sice věděli, že jim zamlčoval některá důležitá fakta, nicméně to samé mínění měli i o Aehrenthalovi. Nevěřili jeho tvrzení, že vyhlášení plné nezávislosti Bulharska a anexe Bosny a Hercegoviny prakticky v jeden moment bylo náhodou, nikoli plánovanou akcí. To korespondovalo i s názorem nového britského velvyslance ve Vídni sira Fairfaxe Cartwrighta (od prosince 1908, nahradil sira Williama Edwarda Goschena, který se přemístil do Berlína), podle něhož byl Aehrenthal podveden Františkem Ferdinandem d'Este, který byl s záležitosti proklamace plné nezávislosti Bulharska srozuměn a rakouskému ministru zahraničí tuto skutečnost zamlčel.¹³⁴ V tomto ohledu se Cartwright mýlil. Aehrenthal před následníkem rakousko-uherského trůnu plány na anexi tajil a vůbec ho neinformoval. Aehrenthala k tomu vedla právě obava z pacifistické povahy následníka rakousko-uherského trůnu. František Ferdinand d'Este nikdy nebyl příznivcem válek a ani v případě snahy dosáhnout mezinárodního uznání anexe Bosny a Hercegoviny neprosazoval vojenský zásah (v tomto názoru se značně rozcházel se šéfem generálního štábu Conradem). Obavy ve Velké Británii vzbuzovaly i zažitá představa o tom, že Rakousko-Uhersko je pouze satelitem německé zahraniční politiky. Tato představa vycházela z dlouholetého spojení těchto dvou evropských mocností a do jisté míry byla i správná. Navíc Německo bylo vzhledem k rychlosti jeho rozvoje námořního zbrojení největším konkurentem Británie na světovém poli a mohlo reálně ohrozit její postavení jako světového námořního hegemona.

Ministr zahraničí Edward Grey a Hardinge měli v listopadu 1908 možnost setkat se v Londýně se zástupci Mladoturků. Ahmed Riza i Dr. Nazim tehdy vyjadřovali své rozhořčení nad nabídkou finanční kompenzace, kterou jim za anexi Bosny a Hercegoviny nabídlo Rakousko-Uhersko. Svě odmítnutí zdůvodnili tím, že Turecko v žádném případě nebude prodávat svá práva za

¹³⁴ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 68.

peníze. Zástupci Mladoturků zde nadnesli návrh vytvoření silné koalice proti Rakousko-Uhersku. Tu mělo tvořit Turecko, Velká Británie, Francie a Rusko a jejím úkolem bylo během pěti až šesti měsíců donutit Rakousko-Uhersko ustoupit. Zároveň mělo být dosaženo entente mezi Tureckem a protirakousky zaměřenými balkánskými státy. Ahmed Riza nadnesl i návrh toho, aby Bulhaři směli nadále zůstat autonomní pouze ve východní Rumélii, jak tomu bylo až do vyhlášení bulharské nezávislosti 5. října 1908. Tato myšlenka byla nerealizovatelná, neboť Bulharsko by se v takovém případě ještě více dostalo do vlivu Rakousko-Uherska. Na tom se shodli Grey i Hardinge. Stejně jako na tom, že jakákoli forma koalice proti Rakousko-Uhersku složená z Turecka, Černé Hory a Srbska by byla jen malou silou proti společenství Rakousko-Uherska, Německa a Bulharska. Grey tureckou nabídku společenství s Velkou Británií zdvořile odmítl s tím, že Británie si chce ponechat „volné ruce“. Zároveň ale zdůraznil, že Británie je ochotna poskytnout know-how i odborníky, pokud o to Turecko požádá. Grey i Hardinge byli zaskočeni idealismem těchto dvou zástupců mladotureckého režimu.¹³⁵

Britský postup v celé věci byl velmi opatrný. Zejména pak ve vztahu k Německu, neboť se londýnský kabinet obával zhoršení vztahů mezi Británií a Německem. Šéf Foreign Office Grey souhlasil s myšlenkou svolání mezinárodní konference, jak už po svém příjezdu do Londýna navrhoval Izvolskij, k řešení bosenské krize. To ale bylo podmíněno tím, že nemá být vyvíjen nátlak na Turecko, které bylo poškozeno ve svých právech a také tím, že bude pevně stanoven program konference. S konáním konference souhlasil i Berlín a Vídeň. Zároveň Rusko se zavázalo, že na jednáních nebude zmiňovat otázku úžin, neboť když sir Edward Grey předložil vládě návrh tohoto řešení, byl striktně odmítnut. Izvolskij se tedy musel spokojit s britskou podporou, aby se do Petrohradu nevrátil zcela zdiskreditován. Ovšem bez dosažení cíle, který si vytyčil před zahájením své diplomatické cesty po odjezdu z Buchlovic.

135 HASAN, Unal, *Britain and Ottoman Domestic Politics: From the Young Turk Revolution to the Counter-revolution*, [cit. 2015-04-23], dostupné z <http://search.proquest.com.ez-proxy.svkpl.cz/docview/203253869?accountid=45047>.

Tak jak byl program mezinárodní konference o devíti bodech připraven Velkou Británií, Francií a Ruskem, absolutně nevyhovoval Rakousko-Uhersku. Byla z něj vynechána otázka úžin, což jasně vyjadřovala britské stanovisko na celou záležitost. Sedmý bod však zmiňoval nutnost kompenzací pro Srby a Černohorce. Aehrenthal již dříve razantně odmítl poskytnout Srbsku a Černé Hoře jakékoliv odškodnění za anexi Bosny a Hercegoviny a neměl důvod své stanovisko měnit. Značné potíže také činily rozdílné pohledy Aehrenthala a rakouského velvyslance v Londýně Mensdorffa. *„Zatímco ministr zastával názor, že britská politika je sice formálně korektní, ale v podstatě Rakousko-Uhersku nepřátelská, opakovaně si stěžoval na výpady britského tisku ... a kritizoval britské „intriky“ na v Turecku a na Balkáně, velvyslanec se takřkajíc „ujal“ obhajoby britské politiky...“*¹³⁶ Izvolskij svoji evropskou cestu zakončil návštěvou Berlína, kde se snažil přimět státního sekretáře Schoena k tomu, aby Německo odmítlo nadále podporovat Rakousko. Podle britského velvyslance Nicolsona, se kterým ruský ministr zahraničí hovořil záhy po svém návratu do Petrohradu, však Německo bylo ve svém konání pevně přesvědčeno. Je ovšem otázkou do jaké míry se ze strany Německa jednalo pouze o formální podporu Rakousko-Uherska. Nelze totiž říci, že by se Berlín s Aehrenthalovou politikou naprosto ztotožňoval. Stejná situace panovala i ve vztahu Velké Británie a Ruska, kdy Grey sice nesouhlasil s poskytnutím kompenzací Srbsku a Černé hoře, ale zřejmě cítil, že je třeba Rusku jakožto dohodovému spojenci v rámci zachování smlouvy z roku 1908, vyjít vstříc. Téhož názoru byl i britský král Edvard VII. Jasným stanoviskem ale bylo, že celá věc nezajde za hranice diplomatické podpory. Tím, že Británie kvůli Balkánu nezasáhne vojensky, si byli jisti i v Berlíně a Vídni. Po příslibení diplomatické podpory Londýna, zaznamenaly snahy Srbů reprezentovaných ministrem zahraničí Milanovovičem neúspěch v Paříži. Schůzka s Aehrenthalem ve Vídni byla podmiňována tím, že se o otázce územních kompenzací srbský zástupce nebude vůbec zmiňovat. Mise v Petrohradě sice předpokládala úspěch a Milanovovič ho vytušil i z počátku

¹³⁶ SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 97.

jednání s carem, jehož závěrem ale bylo, že Srbsko nesmí podnikat nic, co by vyvolalo válku s Rakousko-Uherskem, do které by mohlo být vtaženo i oslabené Rusko. „*Je otázkou, jak srbští hosté ruská vyjádření pochopili. V každém případě v Srbsku i Černé Hoře dále probíhaly vojenské přípravy ...*“¹³⁷

Mezitím došlo k dalším pochybnostem Londýna o čestném jednání Izvolského. Británie byla pobouřena jednáním a obojakou politikou ruského ministra zahraničí. I přes skutečnosti, které se rakouským přičiněním dostaly do veřejného povědomí, však byla pevně rozhodnuta ho podporovat. Byly totiž zveřejněny obsahy nót, které si vyměnila Vídeň s Petrohradem na přelomu listopadu a prosince 1908, čímž vyšlo najevo, že to bylo právě Rusko, které iniciovalo v roce 1897 při tajných jednáních otevření otázky anexe Bosny a Hercegoviny. Tato skutečnost vedla k definitivnímu rozkolu mezi Vídní a Petrohradem, když na koci roku 1908 ruský car nařídil utlumit diplomatické styky s monarchií.¹³⁸ Tato nová situace nebyla pro Rakousko přítěží, naopak „*nepochybně Aehrenthalovi vyhovovala, neboť idea svolání konference byla po čase nadobro odložena ...*“¹³⁹ I když se myšlenku mezinárodní konference na jaře 1909 snažila Británie, Francie a Rusko oživit, k jejímu uskutečnění nakonec nedošlo.

Na počátku roku 1909 se výrazně zhoršily vztahy Rakouska a Srbska. To Vídeň podpořenou názorem Německa a Velké Británie přimělo ke kompromisu, Turecku bylo nabídnuto odškodnění za anektované provincie ve výši 2,5 milionu tureckých liber.¹⁴⁰ Nastal tedy náhlý obrat v Aehrenthalově názoru (konkrétně na konci prosince, kdy návrh schválil), který myšlenku finanční kompenzace pro Turecko odmítal už od chvíle, kdy s ní Pallavicinni přišel, tedy od 2. listopadu 1908.¹⁴¹ Pallavicinni si uvědomoval, že čím více je krize prodlužována, tím více trpí prestiž Rakousko-Uherska. Kiamil Paša návrh přijal a za finanční kompenzaci uznal i úplnou nezávislost Bulharska (2. února 1909). Tento krok

137 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 85.

138 Tamtéž, s. 87.

139 Tamtéž.

140 Tamtéž, s. 98.

141 KODET, s. 143.

uvítala turecká pokladna, jejíž stav byl znepokojivý. Bojkot rakouského zboží však nadále pokračoval a nová vlna odporu se zvedla v Srbsku, kde nesouhlasili s novými kroky Vídně. Srbská reakce byla prudká, Aehrenthal však nepovažoval za nutné na ni vojensky reagovat, jak opět navrhoval šéf generálního Conrad. Ani žádná jiná evropská mocnost se nechtěla nechat vtáhnout do ozbrojeného konfliktu a tak jediným státem, který byl ochoten přikročit až k válce, bylo Srbsko. Srbové se totiž rozhodli neuznat dohodu mezi Vídní a Konstantinopolí. Složitá situace uvnitř Osmanské říše tedy řešení krize oddálila.

K důležitému obratu došlo v Istanbulu. Velký vezír Kiamil Paša začal před parlamentem vyjadřovat souhlas s anexí Bosny a Hercegoviny. Rakouský krok obhajoval tvrzením, že „*Rakousko-Uhersko nemělo po vyhlášení osmanské ústavy jiné východisko ... ocenil současně stažení rakousko-uherských jednotek z novopazarského sandžaku. Prohlásil, že je nutné získat tureckou veřejnost pro možnou rakousko-osmanskou dohodu řešící celou krizi.*“¹⁴² Následně však ztratila velkovezírova vláda důvěru a na počátku února 1909 byl Kiamil Paša nahrazen Hüseyinem Hilmím Pašou, který schválil jednání s Pallavicinnim a podepsání dohody. Hilmího vláda získala důvěru a situace se zklidnila.

Velmi zajímavým momentem byla návštěva Eduarda VII. s chotí v Berlíně 9.–12. února 1909. Jako ohrožení Ruska viděl britskou delegaci v Berlíně Izvolskij, ten vyjádřil své znepokojení nad možností sblížení Německa, Rakousko-Uherska a Velké Británie v ohledu k Turecku, tato jeho domněnka však byla mylná, Velká Británie, ač jí Izvolskij svými činy její snahu o podporu komplikoval, nikdy neuvažovala o porušení smlouvy s Ruskem.¹⁴³ Tato návštěva vyvolala obavy i ve Vídni z toho, že by během ní mohla být nadnesena otázka autonomie pro Bosnu a Hercegovinu, která by vážně poškodila rakouské výsledky. Němci však, jak již bylo zmíněno dříve, byli rozhodnuti podporovat spojení.¹⁴⁴ Bülow při svých rozhovorech se sirem Charlesem Hardingem, který královský pár v Německu doprovázel, řešil pouze možnost ozbrojeného konfliktu

142 Tamtéž, s. 148.

143 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 102.

144 Schoenův záznam, 9. 2. 1909. GP, XXVI/II, Nr. 9373, s. 597.

plynouceho z agresivní reakce Srbska. Británie si byla jasně vědoma, že na tomto bodě stojí a padá mír na kontinentě. Podle ministra Greye měly mocnosti (Německo, Francie a Velká Británie) vyvinout tlak na Bělehrad, aby upustil od svých válečných plánů, a zajistily tak klid v Evropě. Greyova představa kompromisu spočívala v tom, že Rakousko-Uhersko ustoupí Srbsku a jako první a nabídne mu kompenzace ekonomického rázu. Tato idea však v tehdejší atmosféře nebyla realizovatelná. Rakousko by nikdy nepřistoupilo na takové ponížení, aby muselo učinit první krok ve chvíli, kdy srbské nároky nebyly opodstatněny porušením mezinárodních práv. Naději na úspěch měl spíše plán, se kterým přišla Francie - Srbsko se vzdá svých nároků a pak teprve bude přistoupeno k dalším jednáním.

Rusko bylo ve skutečně zoufalé situaci. Příprava na vojenský konflikt by trvala nejméně dalších pět let.¹⁴⁵ V danou chvíli tedy car nemohl ani uvažovat o další podpoře Srbska. Situace tedy nakonec vykryštovala v neprospěch Srbska. Stejně jako v ostatních mocnostech, i v carském Rusku došli čelní představitelé k závěru, že přehnané nároky na územní kompenzace za anexi musí být odmítnuty, jinak bude Evropa vtažena do válečného víru, ze kterého žádná ze zúčastněných nebude mít většího prospěchu. Toto carovo uvědomění lze do jisté míry považovat za úspěch Německa, které poslal do Ruska ultimativní požadavek, aby již Srby dále nepodporovalo v jejich agresi.

Nejkritičtější fáze bosenské krize nastala na přelomu února a března 1909. Aehrenthal dál nekompromisně trval na tom, aby krize byla vyřešena ve prospěch rakousko-uherských cílů. To vyvolalo rozhořčení jak v Londýně, tak v Petrohradě. Foreign Office však zůstával ve svém postoji pevný, slabé carské Rusko však začalo silnému rakouskému tlaku pomalu ustupovat začalo diplomaticky působit na Srbsko, aby bylo přístupnější jednáním s Rakouskem. Čím více však Rusko ustupovalo, tím větší tlak na ně Rakousko vyvíjelo. Zneužívalo i hrozby zveřejnění dokumentů týkajících se korespondence mezi Aehrenthalem a Izvolským po jednání v Buchlovicích nejen v Bělehradě, ale

145 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 105–106.

i v Londýně a Paříži, tedy u dohodových partnerů Ruska, k čemuž také nakonec došlo.¹⁴⁶

Srbsko povolalo další zálohy a Evropa se ocitla nejbližší vojenskému konfliktu během celé bosenské krize. To zaktivizovalo německou politiku a do celé záležitosti se vložil Kiderlen-Wächter,¹⁴⁷ (od roku 1907 zastupoval nemocného německého velvyslance v Istanbulu, který se rozhodl ještě rázněji než doposud podporovat Rakousko-Uhersko. Rusko bylo „ze hry venku“ a Izvolskij byl zdiskreditován. Proto si Vídeň mohla dovolit poslat 6. března 1909 Srbsku varování. Odpověď na něj dorazila 14. března. „Zčásti byl obsah tohoto dokumentu v podstatě identický s nótou bělehradské vlády mocností z 10. března ... Jelikož Bělehrad neprojevil předpokládanou smířlivost, označili dokonce vyslanci Velké Británie, Francie a Itálie nótu vzhledem k očekávání za nedostatečnou. Velmi roztrpčeni byli Britové, kteří měli stále silnější pocit, že je Srbové dostávají do překerní situace.“¹⁴⁸ Napětí ještě více vzrostlo ve chvíli, kdy Srbsko pod vlivem mladoradikálů začalo stupňovat přípravy na vojenský konflikt (povolání záložníků). Ve Vídni se stále hlasitěji ozývaly hlasy po vojenském zásahu proti Srbsku, které neposkytlo Vídni uspokojivou odpověď na demarši z 6. března. Na ministerské radě 13. března 1908 bylo rozhodnuto, že pokud tak Srbsko neučiní, tak k vojenskému zásahu skutečně dojde.¹⁴⁹ Aehrenthal si byl vědom toho, že pokud chce Srbsko srazit na kolena a dostat do rakouského područí jako tomu bylo do roku 1903, bude muset skoncovat s původcem protirakouské agitace v Srbsku, s vládnoucím rodem Karađorđevićů. Připustil také možnost vzniku Srbské republiky. Razantně však odmítl možnost začlenění Srbska do habsburské monarchie jakožto nevýhodný krok.¹⁵⁰ Zdůraznil ale, že Rakousko se nebude bát sáhnout po zbraních. V chvíli, kdy krize dosahovala vrcholu, se Velká Británie prostřednictvím Greye stále snažila situaci uklidňovat.

146 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 108–109.

147 Kiderlen-Wächter od roku 1907 zastupoval nemocného německého velvyslance v Istanbulu, roku 1908 byl jmenován zastupujícím státní sekretářem Zahraničního úřadu a vrátil se do Berlína.

148 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 113.

149 Zpráva majora Graf Kagenecka, Nr. 20, tajné, 13. 3. 1909. GP, XXVI/II, Nr. 9429, s. 657–659.

150 Zpráva Tschirschkyho Bülowovi, Nr. 116, 19. 3. 1909. GP, XXVI/II, Nr. 9457, s. 690–691.

Nicméně Aehrenthal nehodlal dopustit, aby byla rozhodnutí monarchie ovlivňována z vnější, obratně lavíroval a odmítl, že by Rakousko mělo v úmyslu na Srbsko zaútočit, připravenost armády však vypovídala o něčem jiném.

Německo připisovalo Rusku nezanedbatelnou roli v prodlužování bosenské krize. Rozhodlo se tedy vyvinout tlak na Izvolského. Jak uvádí Aleš Skřivan ve své knize *Císařská politika: Bülowův telegram velvyslanci v Petrohradě Pourtalèsovi „svou povahou ... představoval ono avizované přitlačení ke zdi ... Německý vyslanec ... byl pověřen informovat ruského ministra zahraničí, že je připraveno navrhnout rakousko-uherské vládě, aby požádala velmoci ... o souhlas ke zrušení článku 25 Berlínské smlouvy.*¹⁵¹ To co však Bülow chtěl, tedy jasnou a okamžitou odpověď, ale od Izvolského nedostal. Dostalo se mu jí až následujícího dne, 23. března 1909 poté, co ji projednal car a ministerská rada. Rusko vzhledem ke své vojenské slabosti zvolilo cestu nejmenšího odporu a souhlasilo. Toto německé ultimátum Rusku se stalo jakousi legendou a je otázkou do jaké míry ho vůbec lze jako ultimátum vnímat.¹⁵² Izvolskij ho jako ultimátum nevnímal, pro něj bylo spíše příslibem míru. Každopádně ze strany Nicolsona, britského velvyslance v Petrohradě se jednalo o neuspokojivé řešení, které nevyhovovalo britským zájmům. Negativní hodnocení německého návrhu jakožto ultimáta tedy pochází nejspíše z britského velvyslanectví, které nesouhlasilo s tím, že s ním Rusko jakožto se smluvním partnerem přijetí návrhu neprojednálo. Z toho pak vycházela i reakce Edvarda VII., který se zdráhal souhlasit se zrušením článku XXV, neboť z jeho pohledu to znamenalo ustoupení rakouskému nátlaku. Na druhou stranu se Británie „pohybovala na ostří nože“. Tím, že zdržovala možnost překlenutí jednoho ze zásadních problémů bosenské krize, reálně ohrožovala mír v Evropě, byť to Charles Grey vytrvale odmítal.¹⁵³ Britský názor ovlivnil i postoj Francie, která byla zpočátku německému řešení nakloněna, ale pak se stala „*ruštější než*

151 Telegram Bülowa Pourtalèsovi, Nr.46, 21. 3. 1909. GP, XXVI/II, Nr. 9460, s. 694.

152 Telegram Mikuláše II. císaři Vilému II., 22. 3. 1909. GP, XXVI/II, Nr. 9465, s. 700.

153 Telegram německého velvyslance v Londýně Metternicha, Nr. 73, 25. 3. 1909. GP, XXVI/II, Nr. 9474, s. 707–708.

Rusko¹⁵⁴, když přehodnotila svůj původní postoj a rozhodla se nesouhlasit se zrušením článku XXV Berlínské smlouvy, dokud nebudou uzavřena jednání o srbské nótě pro Vídeň.¹⁵⁵

Nastala patová situace. Grey nebyl ochoten ustoupit do doby, než budou jasné vyřešeny susedské vztahy Rakousko-Uherska a Srbska pod britskou taktovkou. Jisto si podporou Německa a slabostí Ruska, taktéž Rakousko si mohlo dovolit neustoupit. Britské otálení Rakousku nevyhovovalo a tak se rozhodlo zakročit rázněji. Ahrenthal však správně neodhadl situaci a vůči Británii zaujal tvrdý postoj. Jeho další odvážný a riskantní diplomatický krok v kombinaci s jeho neústupností přinesl úspěch. 28. března 1909 Cartwright odeslal Greyův telegram, čímž Velká Británie oficiálně uznala anexi Bosny a Hercegoviny. Snahy Rakouska o diplomatickou porážku Dohody byly u konce. Ostatní velmoci byly informovány o britském kroku a instruovány, aby vyvinuly tlak na Bělehrad a přiměly ho k ústupnosti.

Závěrečná demarše se sešla právě v srbském hlavním městě (tu navrhovalo Německo již v únoru 1909)¹⁵⁶, kde 31. března zazněl souhlas s anexí ze strany nového srbského panovníka Alexandra (nahradil svého bratra Jiřího, který byl hlavním podněcovatelem srbské agrese během bosenské krize), zrušení XXV článku Berlínského protokolu, demobilizace armády do stavu před vypuknutím anekční krize a nápravou „sousedských vztahů“ s Rakousko-Uherskem. Na počátku dubna 1909 byla v Konstantinopoli schválena rakousko-turecká dohoda z 26. února 1909, ve které se Rakousko-Uhersko zavázalo vyplatit Turecku „odškodné ve výši 50 milionů korun a zároveň stáhlo své vojenské garnizony ze Sandžaku.“¹⁵⁷ Co se týče zrušení článku XXV Berlínského protokolu tak, „v období od 7. do 19. dubna 1909 vyjádřily požadovaný souhlas Německo, Itálie, Velká Británie, Francie a Rusko.“¹⁵⁸ Černá Hora anexi uznala již 5. dubna. Tím byla otázka bosenské krize s definitivní platností uzavřena.

154 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 119.

155 Telegram Radolina Zahraničnímu úřadu, Nr. 88, 25. 3. 1909. GP, XXVI/II, Nr. 9476, s. 710.

156 Telegram Bülowa Tschirschkyemu, 22. 2. 1909. GP, XXVI/II, Nr. 9385, s. 610.

157 HLADKÝ, *Bosna a Hercegovina*, s. 53.

158 SKŘIVAN, *Císařská politika*, s. 121.

4 Dohra

Bosenská krize poznamenala Evropu z mnoha hledisek. Za prvé to byl obrovský diplomatický úspěch Rakousko-Uherska. Je však otázkou, do jaké míry byla přínosem pro skomírající monarchii. Některými historiky je považována za předeheru první světové války i za jednu z jejích příčin. Obecně lze tedy říci, že její důsledky byly neblahé pro celou Evropu.

Krize byla vyřešena díky vzájemné dohodě mezi Osmanskou říší a Rakousko-Uherskem, na ní řešení stálo a také padalo. Bez tohoto kroku by shody bylo dosaženo jen obtížně. Ve chvíli, kdy k této dohodě došlo, již ostatní velmoci nemohly využívat bosenské krize a nepřátelských vztahů mezi dvěma hlavními aktéry ve svůj prospěch a k dosažení svých cílů. Zatímco postavení habsburské monarchie bylo po ukončení krize nebývale silné, co se týče ostatní Evropy byl mezinárodní kredit Rakousko-Uherska poškozen.

„Během bosenské krize se ukázalo, že západoevropské mocnosti nejsou ochotny podpořit Rusko za všech okolností.“¹⁵⁹ Izvolskij byl ponížen a diplomatickou porážku nesli těžce i ostatní zúčastnění. Největším pokořením byla tato porážka pro Velkou Británii, která v posledních sto letech vždy plnila úlohu garanta klidu na kontinentě a udržovala Balance od Power, nyní selhala. Grey jen nelibě nesl porážku, kterou mu Aehrenthal uštědřil. Německo se cítilo dotčeno skutečností, že nebylo pozváno na společnou demarši do Bělehradu. Za bosenské krize plně podpořilo svého partnera na Balkáně, což vedlo k jeho mezinárodní izolaci a muselo se tedy ještě více upnout na svého spojence.

Klid nepanoval ani na domácím politickém poli v Rakousko-Uhersku. Především šéf generálního štábu Conrad stále trval na tom, že jedině válka bude lékem pro Evropu a jedině úplné a trvalé pokoření Srbska může přinést monarchii klid. Srbský příslib udržování „dobrých sousedských vztahů“ s Rakousko-Uherskem byl však jen *„prázdným gestem z nutnosti“*.¹⁶⁰ Nadále hrozilo reálné riziko, že se opět probudí velkosrbská

159 SKŘIVAN, *Evropská politika*, Praha, 1999, s. 248.

160 HLAVAČKA, PEČENKA, s. 217.

panslavistická agitace, která povede k rozpadu monarchie. Balkánský „multikulturní kotol začal vřít“.¹⁶¹ Tohoto nebezpečí si byl Aehrenthal jasně vědom, stejně tak i Velká Británie, která v tom tušila jistou výhodu do budoucna. Protiváhou proti panslavistickým tendencím na Balkáně byly „dobré vztahy s Rumunskem, Bulharskem a Tureckem i nenávisť Maďarů...“¹⁶² Od bosenské krize vedla přímá cesta k Sarajevskému atentátu na Františka Ferdinanda d'Este, neboť po roce 1909 byl Balkán zahlcen agresivní protirakouskou propagandou.

Anexe byla velice nákladným projektem, který logicky vedl ke zvýšení daní v monarchii. V důsledku toho se snížila se životní úroveň obyvatelstva, které svoji nespokojenost vyjadřovalo v protidrahotních bouřích.¹⁶³ Následující léta uvrhla monarchii vleklé ekonomické recese způsobené pasivní zahraničně obchodní bilancí. Špatná ekonomická situace v monarchii se nezměnila až do vypuknutí první světové války. „Habsburskou monarchii stála bosenská krize s jejím neuspokojivým vyústěním a pochybnou soudní dohrou poslední zbytky sil. Nikdo se už o nic nepokoušel ani v zahraničních záležitostech, ani na domácím poli ... Aehrenthal se vrátil k pacifistické politice svých předchůdců...“¹⁶⁴ Anekční krize se tedy nestala záchranou a oživením, jak Aehrenthal a mnozí další předpokládali. Byla jen posledním vzepjetím skomírající monarchie. 17. února 1910 František Josef I. schválil ústavu (zemaljski ustav) pro anektované provincie.¹⁶⁵ „Bosna a Hercegovina se na základě této ústavy oficiálně stávala „korunní zemí Habsburků, zároveň dostala vlastní sněm (sabor). Ten však měl velice omezené vnitřní pravomoci ... Stala se sice integrální součástí habsburské monarchie, ale s naprosto odlišným politickým a právním systémem...stále představovala jakýsi „corpus separatum“ ... jehož obyvatelé měli nadále neplnoprávné postavení...“¹⁶⁶ Národnostní i náboženská práva zůstala

161 GINA, Ginzero, *Bosnia in the balance: The history behind the bloodsed Europe*, [cit. 2015-04-23], <http://search.proquest.com.ez-proxy.svkpl.cz/docview/222989506?accountid=45047>.

162 PROKŠ, s. 72.

163 Tamtéž, s. 71.

164 TAYLOR, s. 269.

165 RYCHLÍK, s. 313.

166 HLADKÝ, *Bosna a Hercegovina*, s. 53.

zachována.¹⁶⁷

„Není jistě bez zájmu, že Aehrenthalovi ... byla v roce 1907 nabídnuta Nobelova cena míru.“¹⁶⁸ S odstupem času se toto jeví jako velmi paradoxní vzhledem k tomu, že Aehrenthalova sebevědomá politika přivedla Evropu na pokraj válečného konfliktu. Aehrenthal v roce 1909 získal za svůj bezpochyby odvážný a pro habsburskou monarchii nebezpečný diplomatický počín od Františka Josefa I. hraběcí titul.

167 RYCHLÍK, s. 313.

168 HLAVAČKA, PEČENKA, s. 201.

5 Závěr

Bosenská anekční krize představuje zásadní mezník ve vývoji mezinárodních vztahů před první světovou válkou, především s ohledem na zahraniční politiku Rakousko-Uherska.

Bosenská krize znamenala úspěch zahraniční politiky Rakousko-Uherska. František Josef I. i Aehrenthal byli bezpochyby s výsledky spokojeni. Dosáhli mezinárodního uznání anexe Bosny a Hercegoviny, aniž se museli uchýlit k použití zbraní. Navíc František Josef I. po šedesáti letech na trůně konečně dostal titulu „rozmnožitel říše“, byť toto „rozmnožení“ proběhlo poněkud problematickou cestou. Zdaleka ne všichni přední představitelé habsburské monarchie byli tak spokojeni jako Aehrenthal, císař, nebo následník trůnu František Ferdinand d'Este, který jistě ocenil smírné řešení krize. Šéf generálního štábu vyčítal Aehrenthalovi, že nedošlo ke konečnému zúčtování se Srbskem, kde nadále bujela panslovanská a protirakouská agitace.

Zahraněčně politický kredit Rakousko-Uherska byl poškozen a kromě změny v právním postavení Bosny a Hercegoviny nebylo dosaženo ničeho jiného. Nedošlo ani k obnovení konzervativního spojení s Ruskem a bylo jasné, že cokoli monarchie na Balkáně učiní, ihned vzbudí podezření ostatních mocností. Pyrrhovým vítězstvím byl rakousko-uherský úspěch i v tom ohledu, že místo toho, aby došlo k narušení systému spojeneckých smluv Dohody, paradoxně Bosenská krize přispěla k upevnění pouta mezi Ruskem a Velkou Británií. Byť se ukázalo, že západní mocnosti nejsou ochotny podpořit Rusko za každých okolností.

Největším pokořením bylo mezinárodní uznání anexe pro Velkou Británii, která selhala ve své roli udržování Balance of Power v Evropě. Velká Británie se obávala rostoucího tempa rozvoje průmyslu a námořního zbrojení Německa, které tak mohlo ohrozit její postavení námořní velmoci číslo jedna.

Potenciál německé zahraniční politiky však v žádném případě nespočíval v jednostranné orientaci na Vídeň, mohla sledovat mnohem rozmanitější cíle.

Přesto Německo za Bosenské krize vyjádřilo plnou podporu rakousko-uherským mocenským plánům na Balkáně. Výsledkem byla mezinárodní izolace a konec dobrých vztahů s Petrohradem.

Itálie se během Bosenské krize nezachovala jako spojenec a její chování bylo neloajální vůči oběma trojspolkovým partnerům. Vytušit to lze z její reakce na vyhlášení anexe Bosny a Hercegoviny. Itálie měla vždy zájmy na balkánském pobřeží Jadranu, požadovala za anexi kompenzace a odmítla podpořit své spojence v jejich společném úsilí. Zde můžeme vidět předzvěst budoucího italského chování v první světové válce, kdy Itálie nejprve odmítla vstoupit do války po boku centrálních mocností, aby na počátku roku 1915 zahájila svoji účast na straně Dohody.

Bosenská krize se stala do značné míry posledním mezinárodním vzepětím monarchie, která byla uvržena do problémů, které nedokázala vyřešit do první světové války. Místo toho, aby byla vyřešena jihoslovanská otázka, národnostní nepokoje v monarchii narůstaly. Německo, které zvolilo na podzim roku 1908 jednoznačně prorakouský kurz, a podle názoru některých historiků se dostalo do vleku svého jediného jistého spojence.

6 Seznam použité literatury a pramenů:

LEPSIUS, Johannes, MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Albrecht, THIMME, Friedrich (ed.), *Die Bosnische Krise 1908–1909. Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914*, sv. XXVI, Berlin 1927.

LEPSIUS, Johannes, MENDELSSOHN-BARTHOLDY, Albrecht, THIMME, Friedrich (ed.), *Die Bosnische Krise 1908–1909. Die Große Politik der Europäischen Kabinette 1871–1914*, sv. XXVII, Berlin 1927.

HLADKÝ, Ladislav, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, Brno 2005.

HLADKÝ, Ladislav, *Bosna a Hercegovina. Historie nešťastné země*, Brno 1996.

HLAVAČKA, Milan, PEČENKA, Marek, *Trojspolek. Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, Praha 1999.

KODET, Roman, *Rakousko-Uhersko a Osmanská říše před první světovou válkou*, Plzeň 2014.

MARTÍNEK, Jiří, *Bulharsko*, Praha 2009.

TAYLOR, A. J. P., *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko-Uhersko v letech 1809–1918*, Brno 1998.

ORT, Alexandr, *Evropa 20. století*, Plzeň 2004.

PROKŠ, Petr, *Konec říše Habsburků. Střední Evropa v politice a vztazích Německa a Rakousko-Uherska (1867/1871–1918)*, Praha 2004.

RYCHLÍK, Jan a kol., *Mezi Vídní a Cařihradem. Utváření balkánských národů*, Praha 2009.

SKŘIVAN, Aleš, *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*, Praha 1996.

SKŘIVAN, Aleš, *Evropská politika 1648–1914*, Praha 1999.

ŠESTÁK, Miroslav, TEJCHMAN, Miroslav, HAVLÍKOVÁ, Lubomíra, PELIKÁN, Jan, *Dějiny jihoslovanských zemí*, Praha 1998.

TONKOVÁ, Mária, RYCHLÍK, Jan, HLADKÝ, Ladislav, KOZÁR, Aleš, *Dějiny Slovinska*, Praha 2011.

HLADKÝ, Ladislav, *Proč se Rakousko-Uhersko v 70. letech 19. století zacílilo právě na Bosnu a Hercegovinu*. In: BOSNA 1878–2008, Ústí nad Labem 2008, s. 21–29.

NOVÁK, Petr, *Anexe Bosny a Hercegoviny očima Osmanů*. In: BOSNA 1878–2008, Ústí nad Labem 2008, s. 79–108.

FRANCIS, Joseph, *Count Aehrenthal's Death*, [cit. 2015-04-23], dostupné z <http://search.proquest.com.ez-proxy.svkpl.cz/docview/318077001?accountid=45047>.

GINZERO, Gina, *Bosnia in the balance: The History behind the Bloodshed Europe*, [cit. 2015-04-23], dostupné z <http://search.proquest.com.ez-proxy.svkpl.cz/docview/222989506?accountid=45047>.

HASAN, Unal, *Britain and Ottoman domestic politics: From the Young Turk Revolution to the Counter-revolution*, [cit. 2015-04-23], dostupné z <http://search.proquest.com.ez-proxy.svkpl.cz/docview/203253869?accountid=45047>.

7 Summary

The objective of this study is to present and assess the beginning and development of the Bosnian annexation crisis in 1908-1909 and the roles particular powers played in its resolution. The general emphasis is on Great Britain, whose approach and policy went through a substantial change at the beginning of the twentieth century, when it turned its attention from events overseas to the European continent. The author also focuses on the role of the German ally of Austro-Hungarian Empire in asserting the interests of the Habsburg monarchy regarding the annexation.

Austria-Hungary took advantage of the weakness of Turkey after the revolution led by the young Turkish movement and annexed Bosnia-Herzegovina in October 1908. The objective of the Austro-Hungarian foreign-minister Aehrenthal was to move the Habsburg monarchy back among the most influential powers.

Austro-Hungarian Empire was criticised for its policy by a number of other powers following from the declaration of the annexation. On the other hand France declared the most peaceful reaction while the reaction of Serbia, whose international ambitions were greatly weakened, was very aggressive. The press and public also reacted very firecely particularly in Turkey, England and Russia, but also in Italy. The reason for such a negative reaction was the decision of Aehrenthal to present the other powers with „fait accompli“. It was the easiest solution from his stand point, but other governments considered it a key infraction of the Berlin protocol (1878) and the London convention (1871), which must not be excepted. Aehrenthal did not take into account the fact that this dangerous diplomatic move would originate several months of crisis, that would bring Europe to the verge of war.

Near East was fundamental to Britain, where it kept a substantial influence partly on account of Kiamil Paşa, the England orientated young Turkish leader. However Britain was not willing to go beyond diplomatic support for Turkey.

Russia had the same attitude towards support for Serbia. The confusing behaviour of the Russian foreign minister Inzovski caused a huge controversy at this time. Austria-Hungary was unreservedly supported by its German ally with regard to the annexation, but the Italians did not provide the same diplomatic support.

The French proposal was that the resolution of the annexation crisis should be achieved at an international conference. However this did not take place due to Aehrenthal and the resolution of the crisis did not take place until April 1909, when the annexation was internationally approved.